

ἅγιος ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ
ΤΡΙΜΥΘΟΥΝΤΟΣ

ΕΤΟΣ Ι΄ | ΤΕΥΧΟΣ Α΄
(ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2022)

ἅγιος ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΤΡΙΜΥΘΟΥΝΤΟΣ
ΕΤΟΣ Γ' | ΤΕΥΧΟΣ Α'

Ἐκδότης - Ἰδιοκτῆτης:

Ἱερὰ Μητρόπολις Τριμυθούντος

Τ.Θ. 11001, 2550 Ἰδάλιον

Τηλ.: 00357-225 27000

Fax: 00357-225 26363

E-mail: info@imtrimythountos.org.cy

www.imtrimythountos.org.cy

Διευθυντῆς Σύνταξης:

Ἀνδρέας Ζαχαρίου, Ἐπίκουρος Καθηγητῆς,

Πανεπιστήμιο Sulkhan-Saba Orbeliani, Τιφλίδα

Ἐπιμέλεια - Διορθώσεις δοκιμίων:

Ματθαῖος Ματθαίου, Φιλολόγος

ISSN: 2301-2536

Οἱ συνεργάτες καὶ ἀρθρογράφοι ἔχουν τὴν ἀπόλυτη εὐθύνη τῶν ἀπόψεων καὶ δέσεων ποὺ ἐκφράζουν.

ἄγιος ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΤΡΙΜΥΘΟΥΝΤΟΣ

ΕΤΟΣ Ι' | ΤΕΥΧΟΣ Α'
(ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2022)

Ἄντι Προλόγου

Τὸ παρὸν τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ Ἅγιος Σπυρίδων δημοσιεύει πέντε ἄρθρα ποικίλης θεματικῆς. Στὸ πρῶτο ἐξ αὐτῶν ὁ ἀναπληρωτῆς καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ πρωτ. Βασίλειος Γεωργόπουλος σχολιάζει τὴ νεοσχολαστικὴ ἐκδοχὴ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας· στὸ παρὸν ἑβδομο μέρος τοῦ ἄρθρου του ἀναφέρεται στὸ μυστήριό τῆς Ἱερωσύνης. Ἀμέσως μετὰ ἡ Μαρία – Αἰκατερίνη Δημητροπούλου ὁμιλεῖ γιὰ τὶς θεολογικὲς διαστάσεις τοῦ πένθους. Ἀκολούθως, ὁ ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Θεοτόκου Καλλιπέτρας στὴ Σκῆτη Βεροίας, ἀρχιμ. Παλαμᾶς, στὸ δεύτερο καὶ τελευταῖο μέρος τοῦ ἄρθρου του, κάνει εἰδικὴ ἀναφορὰ στοὺς ἀσκητὲς τῆς κοιλάδας τοῦ Ἀλιάκμονα. Στὸ τέταρτο ἄρθρο ὁ φιλόλογος Ματθαῖος Ματθαίου ἀναφέρεται στὸν βίο καὶ τὸ ἔργο τοῦ μοναχοῦ Μακαρίου Σταυροβουნიώτη. Τὸ τεῦχος συμπληρώνει τὸ ἄρθρο τοῦ Γεώργιου Στούκη, ὑπ. Δρ. Λαογραφίας, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει καὶ ἀναλύει τὴ θέση τοῦ ἁγίου Γεωργίου στὴν ἑλληνικὴ λαογραφικὴ παράδοση.

Ὁ ἐπιμελητῆς

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἀντὶ Προλόγου	3
Βασιλείου Γεωργόπουλου (πρωτ.), Ἡ περὶ τῶν μυστηρίων δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας [Τὸ μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης] (ζ' μέρος)	5
Μαρίας – Αἰκατερίνης Δημητροπούλου, Τὸ πένθος καὶ ἡ ἀπώλεια ἐνὸς παιδιοῦ	11
Παλαμᾶ Κυριλλίδη (ἀρχιμ.), Σκήτη Βεροίας. Ἡ κοιλάδα τοῦ Ἀλιάκμονα στὴν περιοχὴ Βεροίας τῆς Μακεδονίας μὲ τὴν πληθώρα τῶν ὁσίων ἀσκητῶν (β' μέρος).....	22
Ματθαίου Γ. Ματθαίου, Μοναχὸς Μακάριος Σταυροβουνιώτης	46
Γεώργιου Στούκη, Ὁ τροπαιοφόρος ἅγιος Γεώργιος στὴν ἐλληνικὴ λαϊκὴ θρησκευτικότητα	65

Ἡ περὶ τῶν μυστηρίων δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας [Ἡ νεοσκολαστικὴ τους ἐκδοχή]

Πρωτ. Βασίλειου Γεωργόπουλου
Αναπληρωτῆ καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ

(ζ' μέρος)

Τὸ μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης

[B. Bartmann, *Lehrbuch der Dogmatik*, σσ. 804-813. M. Premm, *Katholische Glaubenskunde*, Band III/2, σσ. 183-258. L. Ott, *Grundriß der Dogmatik*, σσ. 537-548. M. Fuchs, «Ordo», *LThK* 7 (1935), 763-767].

I. Ὅρισμός

Ἡ Ἱερωσύνη εἶναι τὸ μυστήριον ποῦ μὲ τὴν ἰδιαίτερη χάρι
του δίνει τὴν πνευματικὴ ἐξουσία σ' αὐτὸν ποῦ χειροτο-
νεῖται νὰ καθίσταται μεσίτης μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, νὰ
τοὺς ἐκπροσωπεῖ ἐνώπιον αὐτοῦ ἀποδίδοντας τὴν ὀφειλόμενη
λατρεία στὸν Θεό, τελώντας πρωτίστως τὴν ἀναίμακτο θυσία,
τὰ ἱερὰ μυστήρια καὶ τὶς ἄλλες ἱεροπραξίες γιὰ τὸν ἀγιασμό
τῶν πιστῶν, μεταδίδοντάς τους τὶς χάριτες καὶ νὰ διδάσκει σ'
αὐτοὺς τὴ χριστιανικὴ πίστη. Τὸ μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης

ἀφορᾶ στὴν ὑπηρεσία ὅλης τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ τὰ ἄλλα μυστήρια κυρίως ἀφοροῦν στὸν ἀγιασμό τοῦ κάθε πιστοῦ χωριστά.

II. Ἡ σύσταση τοῦ μυστηρίου

Ἡ Ἱερωσύνη εἶναι μυστήριο ἀληθινὸ καὶ κανονικὸ ποὺ καθιερώθηκε ἀπὸ τὸν Χριστό. Ἡ Σύνοδος τοῦ Τριδέντο, ἀπέναντι στοὺς προτεστάντικους ἰσχυρισμοὺς περὶ τῆς γενικῆς ἱερωσύνης ὅλων τῶν πιστῶν καὶ τὴν ἀμφισβήτησή της ὡς ξεχωριστοῦ μυστηρίου¹, ἐπισημαίνει ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ μυστηριακὴ ἱερωσύνη μὲ τοὺς ἱερατικοὺς βαθμοὺς εἶναι μέγεθος ἀπολύτως διακριτό, συνιστᾷ ἰδιαίτερη κατάσταση, χορηγεῖται μέσφ εἰδικοῦ μυστηρίου, δίνεται μόνο σὲ ὄσους ἐγκύρως ἐκλέγονται καὶ χειροτονοῦνται καὶ δὲν ὑποκαθίσταται ἀπὸ τὴ γενικὴ ἱερωσύνη τῶν λαϊκῶν².

III. Τὰ ὁρατὰ σημεῖα τοῦ μυστηρίου

α) Ἡ ὕλη

Ἡ ἐπίθεση τῶν χεριῶν καὶ ἡ παράδοση τῶν διαφόρων ἀντικειμένων, ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τοῦ χειροτονομένου, ποὺ θὰ πρέπει αὐτὸς νὰ χρησιμοποιεῖ, πρωτοεμφανίστηκε τὸν δέκατο αἰῶνα. Στὸν διάκονο παραδίδεται τὸ Εὐαγγέλιο, στὸν πρεσβύτερο τὸ ἅγιο Ποτήριο καὶ τὸ δισκᾶριο, καὶ στὸν ἐπίσκοπο ὁ σταυρός, τὸ δακτυλίδι, ἡ μίτρα,

1. Αὐγουσταία Ὁμολογία, Ἄρθρα 14, 23. Ἀπολογία Αὐγουσταίας Ὁμολογίας, Κεφ. 7. Σμαλκαλδικὰ Ἄρθρα III, 11. Δεύτερη Ἑλβετικὴ Ὁμολογία, Κεφ. 18, 29. K. Algermissen, *Konfessionskunde*, Paderborn⁸ 1969, σσ. 381-382.

2. Sess. XXIII, Can. 1. DH, *Enchiridion symbolorum*, 1771.

παραλλήλως μὲ τὴ χρῆση τῶν χειρῶν καὶ τῆς κεφαλῆς μὲ τὸ ἅγιο Χρῖσμα. Πρέπει ἐν προκειμένῳ νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ παράδοση τῶν ὀργάνων δὲν εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἐγκυρότητα τῆς χειροτονίας καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν³.

β) Ἡ μορφή

Οἱ εὐχὲς ποὺ ἀπαγγέλλονται ἀπὸ τὸν χειροτονοῦντα στὸν χειροτονούμενο κατὰ τὴν ἐπίθεση τῶν χειρῶν.

IV) Οἱ βαθμοὶ τῆς Ἱερωσύνης

Οἱ μείζονες βαθμοὶ⁴ εἶναι τρεῖς⁵, ἐνῶ δὲν συμπεριλαμβάνεται ὁ βαθμὸς τοῦ ὑποδιακόνου ποὺ βοηθαίει τὸν διάκονο στὸ ἱερὸ βῆμα, ἐτοιμάζει τὰ ἀναγκαῖα ἱερὰ σκευὴ γιὰ τὴ θεία Λειτουργία, πλένει τὰ ἱερά, διαβάζει τὸν ἀπόστολο. Ὁ βαθμὸς τοῦ ὑποδιακόνου καὶ οἱ μικρότεροι βαθμοὶ δὲν ἔχουν ἰδρυθεῖ ἀπὸ τὸν Χριστό, ἀλλὰ θεσπίστηκαν σταδιακὰ μόνον ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία γιὰ νὰ καλύψουν συγκεκριμένες ἀνάγκες, γι' αὐτὸ δὲν ἀποτελοῦν μυστήρια σύμφωνα καὶ μὲ τὴ θέση τῶν σχο-

3. L. Ott, *Grundriß der Dogmatik*, σσ. 542-543.

4. Ὑπάρχουν, ἐπίσης, τέσσερις βαθμοὶ κατώτερου κλήρου στὴν παράδοση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας μὲ ἰδιαίτερα καθήκοντα. Πρόκειται γιὰ τοὺς: α) Πυλωρούς, β) Ἀναγνώστες, γ) Ἐξορκιστὲς καὶ δ) τοὺς Ἀκόλουθους. Sess. 23, Cap.2. DH, *Enchiridion symbolorum*, 1765. M. Premm, *Katholische Glaubenskunde*, Band III/2, σσ. 215-216. Νὰ σημειώσουμε ὅτι τὴν ἀρμοδιότητα σήμερα τοῦ ἐξορκιστῆ τὴ χορηγοῦν οἱ ἐπίσκοποι σὲ κάποιους μόνον ἱερεῖς.

5. Sess. XXIII, Can. 3. DH, *Enchiridion symbolorum*, 1773. B. Bartmann, *Lehrbuch der Dogmatik*, σ. 807.

λαστικῶν θεολόγων Ούγου τοῦ ἁγίου Βίκτωρος⁶ καὶ Πέτρου Λομβαρδοῦ⁷. Μόνο οἱ βαθμοὶ τοῦ διακόνου, τοῦ ἱερέα καὶ τοῦ ἐπισκόπου ἀποτελοῦν στάδια τῆς μυστηριακῆς χειροτονίας⁸.

Ὁ μυστηριακὸς χαρακτήρας τῆς χειροτονίας προσδιορίζει ἀκριβῶς τὴν οὐσία, τὴ μορφή καὶ τὸ εὔρος τῆς δικαιοδοσίας κάθε βαθμοῦ. (1) **Ὁ Διάκονος**. Συνεργεῖ καὶ βοηθάει τὸν ἱερέα στὴν τέλεση τῶν μυστηρίων, διαβάζει τὸ Εὐαγγέλιο, μπορεῖ, σὲ ἔκτακτες περιπτώσεις, μὲ τὴν ἄδεια τοῦ ἐπισκόπου νὰ τελέσει βάπτισμα καὶ μεταδίδει τὴ θεία μετάληψη, ἐφόσον ὁ ἱερέας κωλύεται. (2) **Ὁ Ἱερέας**. Προσφέρει τὴν ἀναίμακτο θυσία, χορηγεῖ τὰ ἱερά μυστήρια ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Χρῖσμα καὶ τὴν Ἱερωσύνη, καὶ κηρύττει τὸν θεῖο λόγο. (3) **Ὁ Ἐπίσκοπος**. Εἶναι τὸ πλήρωμα τῆς Ἱερωσύνης καὶ ὁ ἀνώτερος βαθμὸς τῆς. Χορηγεῖ ὅλα τὰ μυστήρια καὶ εἶναι ὁ πνευματικὸς καθοδηγητὴς τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἐπισκόπου ἀναφέρεται στὴν ἐξουσία τῆς δικαιοδοσίας καὶ τὴν ἐξουσία τῆς χειροτονίας καὶ τῆς κρίσεως. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι σύμφωνα μὲ τὸν προγενέστερο Κώδικα Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἔγκυρη χειροτονία ἐπισκόπου τελεῖται καὶ ἀπὸ ἕναν μόνο ἐπίσκοπο⁹. Ὑποχρεωτικὰ στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία οἱ φορεῖς καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν Ἱερωσύνης, ἀλλὰ καὶ ὁ ὑποδιάκονος παρὰ μόνον ἄγαμοι¹⁰.

6. De Sacram. lb.2, p. 3, c. 12.

7. Sentent lb .4, dist. 24

8. Sess. XXIII, Can. 6. DH, *Enchiridion symbolorum*, 1776.

9. CJC 954.

10. Ἐκτενῶς βλ. M. Premm, *Katholische Glaubenskunde*, Band III/2, σσ. 245-254.

V) Χορηγὸς τοῦ μυστηρίου

Κανονικὸς χορηγὸς ὄλων τῶν βαθμῶν τῆς Ἱερωσύνης, τόσο τῶν μυστηριακῶν, ὅσο καὶ τῶν μὴ μυστηριακῶν, εἶναι μόνον ὁ ἐπίσκοπος ποὺ εἶναι ἔγκυρα χειροτονημένος, ἐνῶ ἔκτακτος χορηγὸς τῶν τεσσάρων κατώτερων μὴ μυστηριακῶν βαθμῶν ἀλλὰ καὶ τοῦ ὑποδιακόνου μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ὁ πρεσβύτερος μὲ τὴ χορήγηση εἰδικῆς ἀδείας.

VI) Οἱ λήπτες καὶ οἱ ὄροι λήψης τοῦ μυστηρίου

Λήπτες τοῦ μυστηρίου εἶναι ἀποκλειστικὰ μόνον ἄντρες, ὄχι γυναῖκες. Γιὰ νὰ εἶναι ἔγκυρη ἡ χειροτονία ὑποχρεωτικὰ πρέπει ὁ λήπτης τοῦ μυστηρίου νὰ ἔχει λάβει τὸ μυστήριο τοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ χρίσματος καὶ νὰ ἔχει τὴ συνειδητὴ πρόθεση νὰ λάβει τὸ μυστήριον.

VII) Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ μυστηρίου

α) Χορηγεῖται στὸν ἱερέα ἡ ἐξουσία νὰ καθαγιαίνει καὶ νὰ μεταδίδει τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, νὰ συγχωρεῖ καὶ νὰ δεσμεύει τὶς ἁμαρτίες.

β) Ὡς μυστήριον τῶν ζώντων αὐξάνει τὴν ἁγιαστικὴν χάριν σὲ ἐκεῖνον ποὺ τὴ λαμβάνει καὶ δίνει τὴ μυστηριακὴν, ὥστε ὁ ἱερέας διὰ μέσου τῶν βοηθητικῶν χαρίτων ποὺ λαμβάνει νὰ ἐκτελεῖ στὸ ἀκέραιο τὰ ὑψηλὰ ἱερατικά του καθήκοντα καὶ τὶς πρὸς τὸ ποίμνιον ὑποχρεώσεις του.

γ) Ἡ Ἱερωσύνη ἐντυπώνει ἀνεξάλειπτο χαρακτήρα στὸν χειροτονούμενον, ὥστε στὸ διηνεκὲς νὰ μὴν ἐξαλείφεται¹¹. Ὁ

11. Sess. XXIII, Can. 1. DH, *Enchiridion symbolorum*, 1774. B. Bartmann, *Lehrbuch der Dogmatik*, σσ. 811-812.

χαρακτήρας αὐτὸς δίνει τὴ δυνατότητα στὸν κάτοχό της νὰ λάβει ἐνεργὸ μέρος στὴν ἱερωσύνη τοῦ Χριστοῦ. Ὡς *signum configurativum* ἐνώνει τὸν κάτοχό του μὲ τὸν Μέγα Ἀρχιερέα. Ὡς *signum distinctivum* διακρίνει τὸν χειροτονημένο ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς καὶ τοὺς κατώτερους κληρικοὺς ποὺ δὲν ἔχουν μυστηριακὴ ἱερωσύνη. Ὡς *signum obligativum* τὸν ὑποχρεώνει νὰ χορηγεῖ τὶς σωτήριες χάριτες τοῦ Χριστοῦ στοὺς πιστοὺς καὶ νὰ διάγει ἠθικὴ καθαρὴ ζωὴ. Ὡς *signum dispositivum* τοῦ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ ἀσκεῖ τὴν ἐξουσία τῆς Ἱερωσύνης¹². Λόγω τοῦ ἀνεξάλειπτου χαρακτήρα, ἐὰν ἓνας ἱερέας βρεθεῖ σὲ κατάσταση ἀποστασίας τελεῖ μὲν τὰ μυστήρια ἐγκύρως ὅμως ταυτοχρόνως δὲ διαπράττει ἱεροσυλία.

(συνεχίζεται)

12. L. Ott, *Grundriß der Dogmatik*, σ. 545.

Τὸ πένθος καὶ ἡ ἀπώλεια ἐνὸς παιδιοῦ

Μαρίας – Αἰκατερίνης Δημητροπούλου
Μ.Α. Θεολογίας

1. Εἰσαγωγή

Ἡ ζωὴ εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος δημιουργήσε τὰ πάντα «ἐξ οὐκ ὄντων» καὶ μᾶς ἔφερε ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία στὴν ὑπαρξη. Ὁ θάνατος εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι φυσικὴ κατάσταση, ἀλλὰ ἀποτέλεσμα τῆς πτώσης, τῆς ἁμαρτίας. Ζωὴ ἀληθινὴ εἶναι ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ στὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πτώση μᾶς χώρισε ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἀδρανοποίησε τὴ χάρη του μέσα μας. Αὐτὸς ὁ χωρισμὸς ποὺ ὀνομάζεται πνευματικὸς θάνατος, προκάλεσε καὶ τὸν σωματικὸ μας θάνατο. Ὁ Χριστιανός, ὅμως, πιστεύει ὅτι ὁ σωματικὸς θάνατος ὡς γεγονὸς ἀποτελεῖ οἰκονομία τοῦ Θεοῦ καὶ εὐεργεσία του, γιὰ νὰ μὴ γίνῃ ἀθάνατο τὸ κακό.

Ἀντιθέτως, ὁ «κοσμικὸς» ἄνθρωπος θεωρεῖ τὸν θάνατο ὡς τὴν τελευταία πράξη τῆς ζωῆς. Τὰ συναισθήματα ποὺ ἔχει γιὰ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου εἶναι συνήθως ἡ φόβος γιὰ τὸ ἄγνωστο καὶ ἀπόγνωση ἢ λύπη καὶ βαθιὰ ἀπελπισία ποὺ ἐγκαταλείπει τούτη τὴ ζωὴ. Παρηγορεῖται μοιρολατρικὰ μὲ τὴ σκέψη ὅτι ὅλοι μας πεθαίνουμε μία μέρα καὶ ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἀντίληψη ὑπάρχει περίπτωση νὰ συμπεριφέρεται ματαιόδοξα. Γενικότερα, ἡ περιφρόνηση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ κυριαρχεῖ στὶς μέρες μας συνδέεται μὲ τὴν περιφρόνηση τῆς αἰτίας τῆς ὑπάρξεώς του, ποὺ εἶναι ὁ Θεός, καὶ τῆς προοπτικῆς του, ποὺ εἶναι ἡ μετοχὴ στὴ θεία ζωὴ.

Ὁ θάνατος γιὰ τὴν Ἐκκλησία εἶναι ἡ προτελευταία πράξη τῆς ζωῆς, ἓνας σταθμὸς καὶ ὄχι τὸ τέλος τῆς ὑπαρξῆς. Εἶναι κοίμησις καὶ ὄχι τὸ τέρμα τῆς ὑπαρξῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ὅρος ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα γιὰ τὰ νεκροταφεῖα εἶναι «κοιμητήρια».

2. Πένθος

Ὁ Χριστιανὸς ἓνα μόνο πράγμα πρέπει νὰ ἐπιθυμῆ, τὴ σωτηρία. Ἐπομένως πρέπει νὰ θλίβεται μόνο γιὰ ὅ,τι ἐμποδίζει τὴ σωτηρία του. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἔχει ἤδη διδάξει ὅτι στὰ ὄντα ποὺ πλάστηκαν γιὰ τὴν αἰωνιότητα ἡ μόνη θλίψη ποὺ δικαιολογεῖται εἶναι ἡ ἀπώλεια τῆς αἰώνιας εὐτυχίας ἐξ αἰτίας τῆς ἁμαρτίας. Γενεσιουργὸς λοιπὸν αἰτία καὶ πρῶτο στοιχεῖο τῆς ἔννοιας τοῦ πένθους εἶναι ἡ χαμένη σωτηρία, ἡ δική μας ἢ τῶν ἄλλων¹. Σύμφωνα μὲ τὸν Μ. Βασίλειο, ἐκεῖνοι ποὺ ἀτιμάζουν τὸν Θεὸ παραβαίνοντας τὸν Νόμο του καὶ εἶναι νεκροὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἁμαρτίας, γι' αὐτοὺς πρέπει νὰ θλιβόμαστε καὶ νὰ κλαῖμε. Ἡ χαμένη σωτηρία τοῦ πλησίον εἶναι πένθος γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔχει συμπαντικὲς διαστάσεις. Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη φαίνεται ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν τύχη τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ ὅταν βλέπουμε ὅτι εἶναι χαμένοι, αὐτὸ πρέπει νὰ μᾶς κάνει νὰ πενθοῦμε².

Ἡ ἀρχὴ τῆς σωτηρίας εἶναι ἡ καταδίκη τοῦ ἑαυτοῦ μας σύμφωνα μὲ ἓνα λακωνικὸ ἀπόφθεγμα τοῦ ἀγίου Νεΐλου. Ἀκόμη, ὁ ἀββᾶς Ματόης ὑποστηρίζει ὅτι ὅσο περισσότερο

1. I. Hausherr, *Τὸ πένθος. Ἡ διδασκαλία τῆς κατάνυξης στὴν χριστιανικὴ Ἀνατολή*, ἐκδ. Θεοσβίτης, Θήρα 2004, σ. 51.

2. Στὸ ἴδιο, σσ. 85-86.

ὁ ἄνθρωπος προσεγγίζει τὸν Θεό, τόσο περισσότερο βλέπει ὅτι εἶναι ἁμαρτωλός. Διότι καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας ὅταν εἶδε τὸν Θεὸ ἀποκάλεσε τὸν ἑαυτό του δυστυχῆ καὶ ἀκάθαρτο³. Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι δὲν πιστεύουν ὅτι μποροῦν εὐκολὰ νὰ συγχωρεθοῦν· γι' αὐτὸν τὸν λόγο πολὺ συχνὰ οἱ πνευματικοὶ τοὺς πατέρες προσπαθοῦν νὰ τοὺς προφυλάξουν ἀπὸ τὴν ἀπογοήτευση. Ἐλλοχεύει, δηλαδή, ὁ κίνδυνος νὰ δώσει τὸ πένθος τὴ θέση του στὴ λύπη, ποὺ ἀποτελεῖ ὀλέθρια παραποίηση του. Χρειάζεται ἡρωισμὸς γιὰ νὰ καταδικάζει κανεὶς συνέχεια τὸν ἑαυτό του χωρὶς νὰ φθάνει στὴν ἀπελπισία⁴. Στὸν 50^ο ψαλμὸ τοῦ Δαυὶδ ἀνάμεσα στοὺς ὑπόλοιπους στίχους ψάλλουμε: «Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός» καὶ πενθοῦμε γιὰ τὴν ἁμαρτία μας, ὄχι ὅμως γιὰ νὰ ἀπελπιστοῦμε, ἀλλὰ ἔχοντας ταπείνωση καὶ μνήμη θανάτου καὶ δοξολογοῦμε γιὰ τὴν ἀγάπη ποὺ μᾶς προσφέρει ὁ Δημιουργὸς μας⁵.

Ὡστόσο, ὅταν χάνουμε ἀγαπημένα μας πρόσωπα, εἴτε ἄκαιρου εἴτε προσδοκώμενου θανάτου, ὅσο βαρὺ καὶ νὰ εἶναι τὸ πένθος καὶ πικρὸ ἔχει πάντοτε περιόδους ἀνακουφίσεως. Ἡ φύση ἔχει ἕναν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο κάνει τὸν ἄνθρωπο, ὅσο μεγάλη καὶ νὰ εἶναι ἡ δυστυχία του, νὰ μπορεῖ νὰ ἀπομακρύνει τὸ μυαλό του ἀπὸ τὴ θλίψη, τουλάχιστον γιὰ λίγο. Γιὰ παράδειγμα, ὁ ὕπνος μπορεῖ νὰ δώσει στὸν θλιμμένο περισσότερη παρηγοριὰ ἀπὸ ὅση θὰ μποροῦσαν νὰ δώσουν ἕνα πλήθος παρηγορητές. Ἐξάλλου τὸ πένθος ποτὲ δὲν διακόπτε-

3. Στὸ ἴδιο, σ. 77.

4. Στὸ ἴδιο, σ. 80.

5. Κ. Παπαγιάννη (πρωτ.), *Ἡ ἀγία καὶ μεγάλη Ἑβδομάς*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ⁵2003, σ. 202.

ται ολοκληρωτικά και ό θλιμμένος ποτέ δέν έλευθερώνεται από τή θύμηση τοῦ νεκροῦ⁶.

Ἡ νεκρώσιμη ακολουθία συνοψίζει τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας γιά τόν θάνατο και τὸ πένθος και τήν έκφράζει με ἕναν τρόπο ποῦ γεφυρώνει τόν πατερικὸ με τόν λαϊκὸ τρόπο έκφρασης. Γι' αὐτὸ και ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι ἡ νεκρώσιμη ακολουθία εἶναι τὸ καλύτερο δίδαγμα γιά τήν ἠθική τελειοποίηση τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας. Ἐπομένως, ἡ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἔχει διαμορφωθεῖ με κίνητρα ποιμαντικά, με βάση τις ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου και με σκοπὸ τὴ σωτηρία του και ἀναπτύσσεται σὰν ἀνταπόκριση σὲ αὐτὲς τις ἀνάγκες⁷.

3. Παραμυθία (παρηγοριά)

«Τὰ δάκρυα τῶν πενθούντων εἶναι ἀμέτρητα, ὁ θρήνος εἶναι σπαρακτικός, ἡ πόλη ταραζεται και ἡ ταραχὴ ἀντηχεῖ στήν Ἐκκλησία. Με ὑπομονή και εὐχαριστία ὑποφέρουμε τήν κοίμηση τῶν τέκνων ἢ τῶν συγγενῶν και δέν ἀσχημονοῦμε και οὔτε σκεφτόμαστε ὅτι ἐγκαταλείφθηκαν οἱ κεκοιμημένοι ἀπὸ τὸν Θεό. Ἰδιαίτερα, ὅταν πρόκειται γιά νήπια ποῦ εἶχαν ἀφθορο βίο. Περισσότερο νὰ κλαῖμε και νὰ θρηνοῦμε γιά τοὺς ἑαυτοὺς μας ποῦ εἴμαστε ζωντανοὶ και ἔχουμε ἀμαρτίες. Ἄν σήμερα, λοιπόν, ὁ θάνατος τοῦ ἀδερφοῦ μας δέν μᾶς σωφρονίσει, πότε περιμένουμε νὰ ἐπιστρέψουμε στὸν Θεό; Ἄν, βλέποντας τὸν νεκρὸ, δέν διορθώνουμε τὸν τρόπο ζωῆς μας, πότε λοιπόν θὰ ταπεινωθοῦμε μπροστὰ στὸν Θεό; Με τὸν νεκρὸ ποῦ τώρα βλέπουμε, ἀπὸ αὐτὴν τὴν εἰκόνα πρέπει

6. π. Φ. Φάρου, *Τὸ πένθος. Ὁρθόδοξη, λαογραφικὴ και ψυχολογικὴ θεώρηση*, έκδ. Ἀκρίτας, ⁵2006, σσ. 148-149.

7. Στὸ ἴδιο, σ. 156.

νὰ διδασκόμαστε καὶ νὰ μαθαίνουμε. Χωρὶς νὰ φανταζόμαστε πὼς ἐμεῖς δὲν θὰ πεθάνουμε. Μία εἶναι ἡ ὁδὸς τοῦ θανάτου καὶ δὲν ὑπάρχει ἄλλη ὁδός, κοινὸ τὸ ποτήρι τοῦτο γιὰ ὅλους καὶ σὲ ὅλους δίνεται ἡ μόνη ὥρα, ἡ μόνη γέφυρα, τὸ χρέος ὄλων, ἡ μόνη ἀπαρχὴ καὶ τὸ τέλος ὄλων. Γιατὶ ὁ θάνατος δὲν φρίττει μπροστὰ στὸν βασιλιᾶ, οὔτε τιμᾶ τὸν ἀρχιερέα, οὔτε τὸ κάλλος ἐλεεῖ, οὔτε στὴ νεότητα χαρίζει τὴ ζωὴ, οὔτε εὐσπλαχνίζεται τὸν μονογενῆ, οὔτε λυγίζει ἀπέναντι στὰ δάκρυα, οὔτε τρέμει τοὺς ἄρχοντες, οὔτε φοβᾶται τοὺς τυράννους, οὔτε ἐξαγοράζεται μὲ χρήματα, οὔτε δέχεται ἀντιπρόσωπο, ἀλλὰ πάλι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ θάνατος ἔρχεται.

Ὅσοι ἀπὸ μᾶς εἴμαστε ἐδῶ σήμερα, αὔριο θὰ εἴμαστε ἐκεῖ καὶ μὲ αὐτοὺς ποὺ σήμερα χαιρετιόμαστε φιλικά, αὔριο θὰ τοὺς συνοδεύουμε στὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία τους, αὐτοὶ ποὺ σήμερα ζοῦν, αὔριο θὰ εἶναι στοὺς τάφους καὶ αὐτοὺς ποὺ σήμερα βλέπουμε ζωντανούς, αὔριο θὰ τοὺς τρῶνε τὰ σκουλήκια. Ἀκόμη αὐτοὶ ποὺ ἀγνοοῦν τὴν κοίμηση τῶν ἄλλων, τοὺς ἀναζητοῦν καὶ λένε: Ποῦ εἶναι ἐκεῖνος ὁ ἄρχοντας; Ἀπαντᾶνε κάποιοι πὼς “ἔφυγε”. Ἄλλοι ρωτᾶνε: Ποῦ εἶναι ἐκεῖνος ὁ δυνάστης; Ρωτᾶμε καὶ μαθαίνουμε πὼς πέθανε καί: Ποῦ ὁ ὑπερήφανος βασιλιᾶς; Ποῦ ἐκεῖ;

Ἐκεῖ ὅπου βρῖσκεται ὁ Δικαστὴς τῶν δικαστῶν, ἐκεῖ, ὅπου ὁ φοβερὸς τῶν φοβερῶν εἶναι ὁ ἰσχυρότερος, ἐκεῖ, ὅπου εἶναι ὁ αἰώνιος Βασιλεὺς καὶ ὁ ἀπαραίτητος Κριτής. Ἐκεῖ; Ποῦ ἄρα, ἢ πῶς, ἢ σὲ ποιὸν τόπο, ἢ μὲ ποιὸν τρόπο τυχαίνει νὰ παίρνει ὅσους παίρνει; Κανένας δὲν μποροῦσε νὰ ἀπαντήσῃ καὶ μόνο τοῦτο γνωρίζουμε, ὅτι ἐκεῖ βρῖσκεται ὁ μόνος αἰώνιος καὶ ὁ μόνος ἀθάνατος, ὅπου εἶναι ὁ μόνος ἀγαθὸς καὶ ὁ μόνος φιλόνητος, ὁ ποιητὴς τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων»⁸.

8. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Περὶ ὑπομονῆς, καὶ τοῦ μὴ πικρῶς κλαίειν τοὺς τελευτῶντας, PG 60, 723-724.

«Δαμπρὸς εἶναι ὁ βίος τῶν δίκαιων ἀνθρώπων, γιατί ἔχουν ὑπομονή. Ἔχουν ὑπομονή πρὸς τὸν Κύριο καὶ τηροῦν τὶς ἐντολές του γιὰ νὰ πορεύονται πρὸς τὸν δρόμο του. Οἱ θλιμμένοι κάνουν ὑπομονή καὶ μέσα ἀπὸ τὴν ὑπομονή βρίσκουν τὴν πηγὴ τῶν ἀγαθῶν καὶ τὴν ἐλπίδα. Ποτὲ δὲν ντροπιάζονται ἔχοντας ἐλπίδα. Δείχνουν ὑποταγὴ καὶ ἱκετεύουν τὸν Κύριο γιὰ τὰ αἰτήματα τῆς καρδιάς τους. Νὰ εἶσαι ἐργάτης τῆς ἀρετῆς, ἀδερφέ καὶ ὁ Χριστὸς θὰ σοῦ μισθώσει τὸν ἀμπελῶνα σου, γι' αὐτὸ ὅσο σοῦ μένει καιρὸς νὰ ἐργάζεσαι γιὰ τὸ ἀγαθό. Ὅπως λέει καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὅτι σπεῖρει ὁ ἄνθρωπος, αὐτὸ καὶ θερίζει. Νὰ καλλιεργεῖτε τὸ πνεῦμα γιὰ νὰ θερίσετε αἰώνια ζωὴ. Αὐτὸς ποὺ νοιάζεται γιὰ τὸ σῶμα, ἀπὸ τὸ σῶμα θερίζει τὴ φθορά»⁹.

4. Τί σημαίνει ἡ ἀπώλεια ἐνὸς παιδιοῦ;

Οἱ γονεῖς ὑποφέρουν ἰδιαίτερα ὅταν χάσουν ἓνα ἀπ' τὰ παιδιά τους, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ εἶναι ἀκόμη νήπιο, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ θάνατος μπορεῖ νὰ εἶναι αἷτιος «χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης», ἀφοῦ κληρονομεῖ τὴ ζωὴ στοὺς αἰῶνες. Ἰδιαίτερα στὴ νεκρῶσιμη ἀκολουθία σπαρακτικὰ μοιρολόγια περιλαμβάνονται γιὰ τὰ νήπια, γιὰ τὰ ὁποῖα ἡ Ἐκκλησία πιστεῦει ὅτι ἔνεκα τῆς ἀθωότητάς τους παίρνουν μία ζηλευτὴ θέση στὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ τροπάρια τῆς ε' ὠδῆς τοῦ ἀναπαύσιμου κανόνα «εἰς νήπια» τὸ νεκρὸ νήπιο λέει στοὺς οἰκείους του «ἐπ' ἐμέ μὴ θρηνεῖτε, θρήνου γὰρ οὐδὲν ἐπιτήδευσα ἄξιον, ἑαυτοὺς δὲ μᾶλλον ἀμαρτάνοντας πάντως πενθήσατε, συγγενεῖς καὶ φίλοι».

9. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Περὶ ὑπομονῆς, καὶ περὶ συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου, PG 63, 937-938.

Ὁ σκοπὸς ὧσων γίνονται εἶναι νὰ δοξάζεται σὲ ὅλη τὴ δημιουργία μέσῳ τῆς νοερῆς φύσεως ἢ δύναμη πὺ βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὸ σύμπαν μὲ τὴν ἔνωση τῶν ἐπουράνιων καὶ ἐπίγειων ὄντων μεταξύ τους μὲ τὴν ἴδια ἐνέργεια (ἔχοντας στραμμένο τὸ βλέμμα στὸν Θεὸ) καὶ τὸν ἴδιο σκοπὸ. Ἡ ἐνέργεια νὰ στρέφουμε τὸ βλέμμα στὸν Θεὸ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ζωὴ κατάλληλη γιὰ τὴ νοερὴ φύση μὲ τὴν ὁποία μοιάζει. Ὅπως δηλαδὴ τὰ σώματα ἐπειδὴ εἶναι γῆινα συντηροῦνται μὲ τὶς γῆινες τροφές καὶ διαπιστώνουμε σὲ αὐτὰ ἕνα εἶδος σωματικῆς ζωῆς, πὺ ἐκδηλώνεται ὅμοια σὲ ἄλογα καὶ λογικά, ἔτσι πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὑπάρχει καὶ κάποια ζωὴ νοητὴ χάρις στὴν ὁποία ἡ φύση μας συντηρεῖται μέσα στὸ ὄν. Καὶ ἂν ἡ τροφή τῆς σάρκα, πὺ εἰσέρχεται στὸ σῶμα καὶ ἐξέρχεται, μὲ αὐτὸ τὸ πέρασμά της ἐναποθέτει σὲ ὅποιους τὴ λάβουν κάποια ζωτικὴ δύναμη, πόσο περισσότερο ἐξασφαλίζει μέσα στὸ εἶναι ἡ μετοχὴ τοῦ ἀληθινοῦ ὄντος, πὺ παραμένει πάντοτε καὶ εἶναι πάντοτε τὸ ἴδιο γιὰ αὐτὸν πὺ θὰ τὴν ἐπιτύχει¹⁰.

Οἱ μητέρες ὅταν χάνουν τὰ παιδιά τους «πολλάκις γὰρ τοῦ μνήματος ἔμπροσθεν, τοὺς μαστοὺς συγκροτοῦσι καὶ λέγουσιν· ὦ υἱέ μου καὶ τέκνον γλυκύτατον, οὐκ ἀκούεις μητρός σου τί φθέγγεται; ἰδοὺ καὶ ἡ γαστήρ ἢ βαστάσασά σε, διατί οὐ λαλεῖς ὡς ἐλάλεις ἡμῖν;». Ἀλλὰ καὶ «ὅταν τὰ νήπια ἐνθεν προπέμπουσι» ὑποφέρουν οἱ γονεῖς, γιὰ τὴν «οὐδὲν ἐστὶ μητρός συμπαθέστερον, οὐδὲν ἐστὶ πατρὸς ἀθλιώτερον, τὰ γὰρ σπλάχνα αὐτῶν σπαράττονται... μέγα τὸ κέντρον ὅπερ ἔχουσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν, διὰ τὰ παιδιά, μάλιστα δὲ ἐὰν ὦσιν εὐλαλα, ἐνθυμούμενοι λόγοις αὐτῶν».

10. Γρηγορίου Νύσσης, Περὶ τῶν νηπίων πρὸ ὥρας ἀφαρπαζομένων, PG 46, 173.

Πρέπει ακόμη να τονιστεί ότι η συνηθισμένη ποιμαντική συμβουλή «μην κλαῖς», ἔρχεται σέ πλήρη σύγκρουση μέ τίς σχετικές προτροπές τῆς νεκρώσιμης ἀκολουθίας καί δημιουργεῖ τὸ λιγότερο σύγχυση. Ἡ νεκρώσιμη ἀκολουθία γενικά ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ θάνατος προκαλεῖ θλίψη καί ἐπιδοκιμάζει τὸν θρήνο καί τὸ πένθος σὰν μέσα ἔκφρασης αὐτῆς τῆς θλίψης. Ἔτσι βρίσκουμε μέσα στὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία αὐτούσια μοιρολόγια μέ τὴν κλασικὴ δομὴ καί τὸ περιεχόμενο τῶν λαϊκῶν μοιρολογιῶν¹¹.

5. Ἡ πατρικὴ φροντίδα τοῦ Θεοῦ

Ἡ γῆ καί ὁ παρῶν βίος θεωροῦνται ὡς τόπος ἐξορίας τοῦ ἀνθρώπου, σὰν ἓνα προσωρινὸ στάδιο, ὅπου τῆ θέση του θὰ καταλάβει ἡ ἄνω πόλις. Ἐπιδίωξη διαρκῆς τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ εἶναι ἡ πτέρωση τῆς ψυχῆς, ὥστε νὰ πετάξει ἀπὸ τὸν κόσμο καί τῆ γῆ πρὸς τὸν οὐρανό, ἢ προπαρασκευῆ τοῦ νοῦ γιὰ νὰ καταστεῖ ἐπιτήδειος κυβερνήτης καί γιὰ νὰ κατευθύνει τὸ πλοῖο τῆς ζωῆς τῶν διάφορων βιοτικῶν περιστάσεων ὄχι ὁμῶς «ἀπὸ τὴν γῆ πρὸς τὴν γῆ», ἀλλὰ «ἀπὸ τὴν γῆ πρὸς τὸν οὐρανό».

Στὴν Καινὴ Διαθήκη βρίσκουμε τὴν ἀντιπαράθεση καί τὴν ἀντίθεση οὐρανοῦ καί γῆς, καθὼς καί τὴν προτροπὴ τῆς διακοπῆς ὁποιοῦδήποτε δεσμοῦ μέ τὸν κόσμο. Τὰ ἐγκόσμια ἀγαθὰ δὲν εἶναι ἀληθινὰ ἀγαθὰ μέ πραγματικὸ περιεχόμενο, ἀλλὰ ἀπλὰ ὀνόματα, φαντασία, σκιά, καπνός, ἀπάτη, πηλὸς καί ὅτιδήποτε τῶν ἐγκοσμίων θεωρεῖται μέγα καί περιζήτητο εἶναι μόνο σχῆμα, ἐπίδειξη καί προσωπεῖο. Οἱ δεσμοὶ μέ

11. π. Φ. Φάρου, *Τὸ πένθος*, σσ. 163-164.

τὰ ὑλικά ἀγαθὰ μοιάζουν μὲ τὶς ψυχὲς ποὺ εἶναι προσκολλημένες στὸν πλοῦτο καὶ ἔχουν ὑποστῆ τέτοια διαστροφή μέσα σὲ αὐτὴν τὴ φυλακὴ, ὥστε νὰ αἰσθάνονται ἡδονὴ καὶ εὐχαρίστηση μόνο μέσω τοῦ πλούτου, χωρὶς νὰ ἀντιλαμβάνονται τὸ μέγεθος τῆς δουλείας. Ἡ ψυχὴ, ὅμως, χρειάζεται καὶ εἶναι ἱκανὴ νὰ ὑψωθεῖ ὑπεράνω τῆς γῆς καὶ τῶν αἰσθητῶν¹².

Σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι νὰ φέρει τὸν ἄνθρωπο ἐκεῖ ποὺ ἀνήκει, δηλαδὴ στὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται μέσω τῆς νεκρώσιμης ἀκολουθίας, ἡ ὁποία ἐκφράζει συγκλονιστικὰ τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνταποκρίνεται τόσο στὶς ἀνάγκες τῶν νεκρῶν ὅσο καὶ στὶς ἀνάγκες τῶν ζωντανῶν. Ἀκόμη, ἡ ἐξόδιος ἀκολουθία γιὰ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς ἀνάγκες τῶν θλιμμένων ἀρχίζει ἀπὸ τὰ συναισθήματα τῆς ὀρφάνιας, τῆς μοναξιάς καὶ τοῦ φόβου τοῦ ἐκμηδενισμοῦ ποὺ διακατέχουν ἐκείνους ποὺ ἔχουν ὑποστῆ μία ἀπώλεια καὶ προσπαθεῖ νὰ τὰ μετριάσει δημιουργώντας ἕνα κλίμα ζεστασιάς.

Ἡ δημιουργία αὐτοῦ τοῦ ζεστοῦ κλίματος ἀρχίζει μὲ τὸν ἄμωμο ποὺ εἶναι ἕνας τρυφερὸς προσωπικὸς διάλογος τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό. Ὁ τρυφερὸς αὐτὸς διάλογος κάνει ἔντονη καὶ ζωντανὴ τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ ποὺ πληρώνει τὸ κενὸ τῆς μοναξιάς, μετριάζει τὸν πόνο τῆς ὀρφάνιας καὶ¹³ ἀντικαθιστᾷ τὸν φόβο τοῦ ἐκμηδενισμοῦ μὲ ἕνα παρήγορο αἶσθημα ἀσφάλειας. «Αἱ χεῖρες σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με ...Σὸς εἶμι

12. Θ. Ν. Ζήση (πρωτ.), *Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννην Χρυσόστομον*, ἐκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 33-35.

13. π. Φ. Φάρου, *Τὸ πένθος*, σ. 157.

ἐγώ... Τῆς φωνῆς μου ἄκουσον Κύριε...».

Αὐτὴ ἡ ἀτμόσφαιρα καὶ τὸ ἴδιο ἀκριβῶς κλίμα αὐξάνεται μὲ τὰ εὐλογητάρια ποὺ περιγράφουν καὶ τονίζουν τὴν πραγματικότητα τῆς σχέσης τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ τῆς ἀγάπης του γι' αὐτὸν σὰν ἓνα ἀποτελεσματικὸ ἀντίδοτο στὸ συναίσθημα τῆς μοναξιάς καὶ στὸν φόβο τοῦ ἐκμηδενισμοῦ . «Ὁ πάλαι μὲν, ἐκ μὴ ὄντων πλάσας με ... Εἰκῶν εἰμί τῆς ἀρρήτου δόξης σου...».

Ὁ νεκρώσιμος κανόνας συνεχίζει νὰ περιγράφει αὐτὴ τὴν πατρικὴ φροντίδα τοῦ Θεοῦ μετὰ τὴν ἔλευση τοῦ Χριστοῦ ποὺ ἐξέφρασε πανηγυρικὰ αὐτὴ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, καταργώντας τὸν θάνατο, τὸν μεγάλο ἐχθρὸ τοῦ ἀνθρώπου. Σὰν ἀπόδειξη τῆς λυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν θάνατο, ὁ νεκρώσιμος κανόνας προσφέρει τοὺς μάρτυρες ποὺ εἶναι συγκεκριμένα δείγματα ἀνθρώπων ποὺ τοὺς λύτρωσε ἀπὸ τὸν θάνατο, ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ πρὸς τὸ τέλος ὁ κανόνας ζητᾷ νὰ τύχει καὶ ὁ προκείμενος νεκρὸς αὐτῆς τῆς λυτρώσεως¹⁴.

6. Ἐπίλογος

Ὁ Ἰωάννης, εἶναι ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς εὐαγγελιστὲς ὁ ὁποῖος κάνει λόγο γιὰ τὴν παρουσία τῆς μητέρας τοῦ Χριστοῦ παρὰ τῷ Σταυρῷ. Ἡ Μαρία κατὰ τὴ Σταύρωση τοῦ Ἰησοῦ βρίσκεται πάνω στὸν Γολγοθᾶ μαζὶ μὲ τὴ Μαρία τοῦ Κλωπᾶ καὶ τὴ Μαρία τὴ Μαγδαληνῆ. «Ἀφετέρου εἶχαν σταθεῖ κοντὰ στὸν σταυρὸ τοῦ Ἰησοῦ ἡ μητέρα του καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητέρας του, ἡ Μαρία, ἡ γυναίκα τοῦ Κλωπᾶ, καὶ ἡ Μαρία ἡ Μαγδαληνῆ» (Ἰω.

14. Στὸ ἴδιο, σ. 158.

19, 25). Εὕρισκόμενη κάτω ἀπ' τὸν Σταυρό, αἰσθάνεται σὰν νὰ τὴ διαπερνᾷ ρομφαία, κατὰ τὴν προφητεία τοῦ ἁγίου Συμεών.

Οὐσιαστικὰ δὲν συμπαρίσταται μόνο στὸ δράμα ἀλλὰ συμμετέχει στὸν πόνο τοῦ γιοῦ της καὶ Θεοῦ της. Διπλὸς ὁ πόνος καὶ ἡ πίκρα. Σιωπηλὴ ἀκούει τὰ λόγια τοῦ Ἰησοῦ: «Γυναίκα, νὰ ὁ γιός σου» καὶ νὰ τῆς δείχνει τὸν ἀγαπημένο του μαθητὴ Ἰωάννη. Καὶ νὰ λέει στὸν μαθητὴ του: «Νὰ ἡ μητέρα σου». Λίγο ἀργότερα ξέσπασε σὲ θρῆνο ἀκούγοντας τὸν ἀγαπημένο της υἱό, νὰ ἀφήνει τὴν τελευταία του λέξη «Τετέλεσται» ἐπάνω στὸν Σταυρό. Τὸ μέγεθος τοῦ πόνου τῆς Παναγίας – μάνας μπροστὰ στὸν θάνατο τοῦ Χριστοῦ δίνει δύναμη σὲ κάθε μητέρα ποὺ χάνει τὸ παιδί της.

Σκήτη Βεροίας

Ἡ κοιλάδα τοῦ Ἀλιάκμονα

στὴν περιοχή Βεροίας τῆς Μακεδονίας

μὲ τὴν πληθώρα τῶν ὁσίων ἀσκητῶν

Ἀρχιμ. Παλαμᾶ (Κυριλλίδη)
Ἡγουμένου Ἱερᾶς Μονῆς Θεοτόκου Καλλιπέτρας
Σκήτης Βεροίας

(β' μέρος)

Μία σημαντικὴ προσωπικότητα: ὁ ὁσιος Ἀντώνιος ὁ Βεροιεὺς

Προσεκτικότεροι συνειρμοί, δίδουν πληροφορίες γιὰ ἀρχαιότερη ἐγκαταβίωση μοναχῶν στὴ Σκήτη Βεροίας. Πρὸ τῆς προφορικῆς αὐτῆς τοποθέτησης, γιὰ τὴ Μονὴ Λαζάρου, γίνεται πολὺς λόγος γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ Βεροιεῶς (τοῦ νέου) ποὺ θεωρεῖται ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότερους οἰκιστὲς τῆς Σκήτης¹.

Ὁ ὁσιος Ἀντώνιος ὑπῆρξε μία σημαντικὴ φυσιογνωμία, ποὺ διαδραμάτισε πρωταγωνιστικὸ ρόλο, τόσο ἐν ζωῇ ὅσο καὶ μετὰ θάνατον, στὴ μοναστικὴ ἀνάπτυξη τῆς Σκήτης. Σύμφωνα μὲ τὸν Κωμανίτζη, ὁ χῶρος ποὺ ἀσκήτεψε, μνημονεύεται ὡς «τὸ εἰρημένον ἐπ' ὄροις μοναστῶν... καταγῶγιον»², φράση ποὺ ὑποδηλώνει πὼς ἤδη προϋπῆρχε ἐκεῖ μοναστικὴ κίνηση,

1. Σ. Πασχαλίδη, «Ἅγιοι συνδεόμενοι μὲ τὴ Σκήτη Βεροίας», σ. 123.

2. Γ. Χιονίδη, Ὁ Ὅσιος Ἀντώνιος ὁ Νέος ἐκ τῆς Μακεδονικῆς Βεροίας – Βάσει ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἐγγράφων καὶ λανθανόντων στοιχείων, Βέροια 1965, σ. 10.

και ὁ ἀσκητὴς ἐντάσσεται σὲ ἓναν ὀργανωμένο ἡσυχαστικὸ χῶρο. Οἱ βιογράφοι τοῦ περιγράφουν, πῶς ἀρχικὰ διαβίωσε σὲ ὀργανωμένο κοινόβιο καὶ ἀδελφότητα, γιὰ 19 χρόνια καὶ στὴ συνέχεια ἔλαβε τὴν «εὐλογία» νὰ ἀπομονωθεῖ σὲ σπήλαιον ὡς ἐρημίτης.

Στὶς διάφορες βιογραφίες τοῦ Ὁσίου δὲν ἔγινε λόγος γιὰ τὸ πότε ἔζησε. Οἱ ἱστορικοὶ ὀδηγήθηκαν στὸ ἐπικρατέστερο καὶ μᾶλλον ὀρθὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀσκήθηκε πρὶν τὸν 10^ο αἰ. Ἐπίσης διαπιστώθηκε πῶς στὴν περιοχὴ τοῦ ἀσκητηρίου – σπηλαίου τοῦ, ὑπῆρξε σαφῶς συγκέντρωση μοναχῶν (μετὰ τὴν κοίμησίν του) ποὺ τιμοῦσαν τὴ μνήμη του³. Μιλοῦμε λοιπὸν γιὰ «Σκήτη Ἁγίου Ἀντωνίου», ὄχι ἀποκλειστικὰ ἐννοώντας τὸ σπήλαιον ἄσκησης τοῦ Ὁσίου, ἀλλὰ κανονικὰ ἓναν μοναχικὸ οἰκισμό. «Τὸ δὲ ὄρος ἐν ᾧ τὸ σπήλαιόν ἐστι τοῦ ἁγίου, ἅπαν μοναχῶν γέγονεν οἰκητήριον, καὶ πολλῶν ἀδελφῶν συνέστη ἀσκητήρια», ἀναφέρεται στὸ Συναξάριον τῆς Ἀκολουθίας του⁴. Καὶ ἡ Σκήτη τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου ἐντάσσονταν καὶ μάλιστα σὲ κεντρικὸ σημεῖο μέσα στὴ Σκήτη τῆς Βεροίας.

Οἱ τρεῖς ἀρχαῖες βιογραφίες τοῦ Ὁσίου, ποὺ ἔχουν διασωθεῖ, δίνουν ἢ κάθε μία τὸ στίγμα τῆς γιὰ τὸν τρόπο καὶ τὸν λόγο ποὺ συγγράφηκε. Ὁ ἀρχαιότερος βίος εἶναι τοῦ ἐπισκόπου Καστορίας Κύρου («Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν

3. Σ. Κίσσα, «Ὁ Μοναχισμὸς στὴ Σκήτη Βεροίας στὰ Βυζαντινὰ χρόνια», Πρακτικὰ Διημερίδας: Τὸ Μοναστήρι τοῦ Τιμίου Προδρόμου («Σκήτη Βεροίας»), ἐκδ. Ι.Μ.Β.Ν.Κ., ἀρ. σειρᾶς 25, Βέροια 1994, σ. 109.

4. Γερασίμου μον. Μικραγιαννανίτου, Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου τοῦ νέου τοῦ Βεροιέως τοῦ ἐν Σκῆτι τῆς Βερροίας ἀσκήσαντος, ἐκδ. Ι.Μ.Β.Ν.Κ., Βέροια 1980, σ. 21.

Ἄντωνίου τοῦ ἐν ἀσκήσει διαλάμπαντος ἐν τῷ ὄρει Βεροίας»⁵. Μὲ βάση αὐτὸ τὸν βίο ἀποδείχθηκε ἡ παρουσία τοῦ Ἁγίου στὰ τέλη τοῦ 10^{ου} αἰ. Ὁ Βίος εἶναι ἡ σημαντικότερη πηγή γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ μοναχισμοῦ στὴ Σκήτη Βεροίας. Εἰκάζεται ὅτι ὁ Κύρος ἔμαθε γιὰ τὸν Ὅσιο ἀπὸ μαθητές του, ποὺ ἐπιβίωναν ἀκόμη στὴν κοιλάδα τοῦ Ἀλιάκμονα⁶.

Ὅταν ὁμως ὀργανώθηκε κοινόβιο στὸν χῶρο ἄσκησης τοῦ Ὁσίου, γιὰ τὴν κοινὴ χρῆση ἔπρεπε νὰ συγγραφεῖ ἓνα νέο ἀγιολογικὸ κείμενο, ὁ Βίος Β' ποὺ ἔφθασε στὶς μέρες μας σπαραγματικά. Τὸ Μοναστήρι ποὺ συνέγραψε τὸν βίο αὐτό, εἶχε κοινοβιακὴ ὀργάνωση καὶ εἶχε Προεστό. Γι' αὐτὸ προβάλλεται καὶ ἡ μοναχικὴ ιδιότητα τοῦ ὀσίου Ἄντωνίου, ἡ ὑπακοή του καὶ ἡ ἰδιαίτερη εὐλογία (= ἄδεια) νὰ ἀσκηθεῖ σὲ σπήλαιο. Σύμφωνα μὲ τὸν μακαριστὸ ἀρχαιολόγο Κίσσα, ἡ Σκήτη τοῦ ὀσίου Ἄντωνίου τοῦ Νέου μὲ κέντρο τὸ σπήλαιό του, ὀργανώθηκε δύο αἰῶνες μετὰ τὴν κοίμησή του, καὶ εἶναι λογικὸ μία ὀργανωμένη ἀδελφότητα νὰ χρησιμοποιεῖ ἓνα βιογραφικὸ κείμενο γιὰ τὸν ὄσιο κτήτορά του⁷. Ὁ μοναστηριακὸς αὐτὸς χῶρος εἶναι τὸ προοίμιο γιὰ τὴ σημερινὴ Μονὴ τῆς Καλλιπετρας.

Ὁ τρίτος βίος εἶναι κείμενο τοῦ σακελλίωνος Βεροίας Κωμανίτζη. Περιγράφει τὴ Βεροιώτικη παράδοση γιὰ τὴ μεταφορά τοῦ λειψάνου τοῦ Ὁσίου στὴ Βέροια. Προφανῶς ἔπρεπε νὰ δικαιολογηθεῖ ἡ ἀπουσία τοῦ λειψάνου ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς ἄσκησης του καὶ τὴν κατοχὴ τῶν διαδόχων του, ὡς ἰδιαίτερη

5. Σ. Κίσσα, «Ὁ Μοναχισμὸς στὴ Σκήτη Βεροίας στὰ Βυζαντινὰ χρόνια», σ. 107.

6. Στὸ ἴδιο, σ. 106.

7. Στὸ ἴδιο, σ. 107.

και ὑπερκόσμια βούληση τοῦ Ὁσίου. Περιέχει ὁμως σημαντικές πληροφορίες για τὴ Σκήτη. Περιγράφει ὅτι ἡ Σκήτη συγκροτεῖτο ἀπὸ οἰκιστὲς νηστευτὲς μοναχοῦς. Ὁ ἀρχικὸς αὐτὸς πυρήνας, ἡ Σκήτη τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου, «ἔλεγε» ὅλους τοὺς ἀσκητὲς τῆς περιοχῆς. Ἡ αὐστηρότητα τῶν μοναχῶν αὐτῶν, ὡς πρὸς τὸν τρόπο διαβίωσής τους, δημιούργησε τὴν καλὴ φήμη τῆς Σκήτης καὶ συνεπῶς προσήλκυσε μεγάλες προσωπικότητες τοῦ μοναχισμοῦ σὲ αὐτήν⁸.

Σύμφωνα μὲ τὸν ἀρχαιολόγο Κίσσα, ἡ διοικητικὴ διάρθρωση τῆς Σκήτης εἶχε σημεῖο ἀναφορᾶς τὴ Σκήτη τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Περιγράφει: «τὸν πρωτεύοντα ρόλο στὸ σύστημα ἔπαιζε προφανῶς ὁ ἡγούμενος τῆς Σκήτης τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ Νέου»⁹.

Πέραν ὁμως τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν πληροφοριῶν εἶναι καταφανὲς καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς πνευματικῆς ἐπιρροῆς τῆς Σκήτης Βεροίας στὴν πόλη τῆς Βεροίας. Μέχρι τὴν ἐποχὴ τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου, πολιοῦχος Βεροίας ἦταν ἡ ἁγία ὀσιομάρτυς Ἰερουσαλήμ μὲ τὰ τρία παιδιὰ της. Ὅπως σημειώθηκε, οἱ ἅγιοι μάρτυρες μαρτύρησαν ἐντὸς τῆς πόλης καὶ μάλιστα ἡ ἁγιαστικὴ τους πρόνοια μαρτυρεῖται μὲ πλῆθος θαυμάτων. Παρόλα αὐτά, μετὰ τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἀπόκοσμου ἀσκητῆ, ποὺ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του δὲν εἶχε καμία ἐπαφὴ μὲ τὴν πόλη καὶ τοὺς κατοίκους της, ἐκτὸς τὸ ὅτι ἦταν γόνος της, τώρα καταλαμβάνει τὸ πεδίο καὶ καθίσταται ὁ πρωτεύων προστάτης της. Ἄν μὴ τί ἄλλο, ἡ ἐπιβολὴ αὐτὴ προφανῶς ἐγινε ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη εὐλάβεια τῶν ἀσκητῶν τῆς Σκήτης πρὸς

8. Στὸ ἴδιο, σ. 109.

9. Στὸ ἴδιο, σ. 110.

τὸν Ὅσιο πὺ μεταλαμπάδευσαν αὐτὴ τὴν ἀγάπη στοὺς κατοίκους τῆς πόλης, πὺ ἐρχόταν σὲ ἐπαφή. Συνεπῶς ἡ πόλη δείχνει νὰ ἔχει ἀπόλυτη πνευματικὴ καὶ οὐσιαστικὴ ἐξάρτησι ἀπὸ τὴ Σκήτη.

Κάτι τέτοιο θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευτεῖ ἐὰν οἱ κάτοικοι τῆς πόλης κατέφευγαν στὴ Σκήτη τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου γιὰ πνευματικὴ καθοδήγησι. Συμμετεῖχαν δὲ καὶ στοὺς ἑορτασμοὺς τῆς Σκήτης γιὰ τὴ μνήμη τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου, πὺ ὅπως συνηθίζεται θὰ ἄρχισε νὰ ἀντιγράφεται καὶ σὲ ναοὺς τῆς πόλης. Κάποια στιγμὴ μία μακρὰ λιτανεὶα σὲ ὅλα τὰ χωριὰ καὶ μεταφορὰ μέρους ἢ ὁλοκλήρου τοῦ λειψάνου στὴν πόλη καὶ στὸν κεντρικὸ ναὸ τῆς Παναγίας, ἔμεινε στὴ μνήμη τῶν κατοίκων ὡς ὑπερκόσμια ἐντολὴ νὰ τιμᾶται ὁ Ἅγιος ἐκεῖ. Φυσικὰ καὶ ἡ μεταφορὰ τοῦ λειψάνου θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ καὶ γιὰ λόγους προστασίας, ἀφοῦ καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνες οἱ ἐπιδρομεῖς ἦταν πολυάριθμοι. Πάντως κάπως ἔτσι μπορεῖ νὰ ἐρμηνευτεῖ καὶ ἡ μεγάλη τιμὴ πὺ ἀπέδωσε ἡ πόλη στὸν ὅσιο Ἀντώνιο τὸν νέο, καὶ ἡ σωζόμενη παράδοσι τῆς μεταφορᾶς τῶν λειψάνων.

Μία πληροφορία πὺ ἴσως ὑποκρύπτει ἀκόμα μία ἀπόδειξι σύνδεσις εἶναι ἡ ἐξῆς: Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας, ἡ Βέροια ἀνέπτυξε δεσμοὺς μὲ ἓνα ἐμπορικὸ κέντρο τῆς Θεσσαλίας, τὴν Ἁγιά τοῦ νομοῦ Λαρίσις. Μάλιστα, στὰ γεγονότα πὺ διαδραματίστηκαν στὴ Βέροια, μὲ τὴν ἐπέλασι τοῦ Λουμπουτ Πασᾶ τὸ 1822, αὐτοεξόριστοι Βεροιεῖς κατέφυγαν στὴν Ἁγιά. Ἐκεῖ ὅταν ὀργανώθηκε μία ἰκανὴ παροικία Βεροιέων, ἀναβίωσαν τὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα τῆς πατρίδας τους, κτίζοντας ναὸ στὸν ἅγιο Ἀντώνιο τὸν Βεροιώτη (1857, μὲ πιθανότατα παλαιότερο μὴ σωζόμενο κτίσμα), πὺ μέχρι σήμερα μαρτυρεῖ τὸ μεγαλεῖο του.

Αυτό που προκαλεί ενδιαφέρον είναι πώς ο ιδιαίτερος έορτασμός του αγίου Αντωνίου στην Αγιά, δεν γίνεται στις 17 Ιανουαρίου όπως συνηθίζεται σήμερα στη Βέροια, αλλά κατά τη διάρκεια της εβδομάδας 1-7 Σεπτεμβρίου και μάλιστα με μεγάλη έμποροπανήγυρη¹⁰. Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι η μετάθεση της μνήμης και ο έορτασμός γίνεται για διάφορους λόγους, όπως ότι τότε ταίριαζε στους εμπόρους, ότι τότε ολοκληρώνονταν οι αγροτικές εργασίες κ.λπ. Έξισου όμως υποθετική ένδειξη είναι και ότι είναι η εβδομάδα της πανηγύρεως της Μονής Καλλίπετρας για το Γενέθλιο της Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου) και ίσως μαρτυρεί μία πράξη που θα συνηθιζόταν στο Μοναστήρι της Σκήτης. Οι έορτασμοί του Γενεθλίου να επικεντρώνονταν και στον άγιο ιδρυτή της, τον νέο Αντώνιο τον Βεροιώτη! Η πράξη αυτή πιθανώς να μεταφέρθηκε αυτούσια στην Αγιά και να τηρήθηκε με ευλάβεια χωρίς κανείς να την πειράξει μέχρι σήμερα. Ένω αν ίσχυε και στη Βέροια, πιδ εύκολα τοπικοί επίσκοποι ή προύχοντες να την αποδέσμευαν για πρακτικούς λόγους, μεταθέτοντάς την σε βολικότερες ήμερομηνίες.

Μία ακόμα ένδεικτική πληροφορία είναι ότι το λείψανο του αγίου Αντωνίου όταν μεταφέρθηκε στη Βέροια, τοποθετήθηκε σε ναό της Παναγίας, δίπλα στο πατρικό σπίτι του¹¹. Στην άμεση περιοχή αυτού του ναού της Παναγίας, υφίστατο και το μεγαλύτερο μετόχι της Μονής Καλλίπετρας. Δεν

10. Ν. Δρόσου (άρχιμ.), *Η ένορία τών Αγίων Αντωνίων Αγιάς*, Ί. Ναός Αγ. Αντωνίου, Αγιά 2000, σ. 170.

11. Παντελεήμονος (Μητρ. Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας), *Ο πολιοῦχος τής Βεροίας Όσιος Αντώνιος ο νέος*, έκδ. Ι.Μ.Β.Ν.Κ. άρ. σειράς 27, Βέροια 1996, σ. 179.

θὰ ἦταν παράλογο νὰ συνδέσουμε τοὺς χώρους καὶ ὁ ἀρχικὸς πυρήνας τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἦταν μετοχιακὸς χῶρος τῆς Σκήτης, ὅποτε καὶ δικαιολογημένα μεταφέρθηκε τὸ λείψανο ἀπὸ τὴν κοιλάδα στὸ μετόχι, ἀρχικὰ περιοδικῶς γιὰ προσκύνημα καὶ ἀργότερα γιὰ λόγους προστασίας μόνιμα. Καὶ γιατί ὄχι, ἡ μεταφορὰ τοῦ λειψάνου στὸν χῶρο τοῦ «πατρικοῦ οἴκου» του¹², νὰ μὴν ὑποκρύπτει πάλι τὴν πληροφορία ὅτι ὁ χῶρος ἦταν οἰκειὸς ὡς μετοχιακός! Ἀκόμα καὶ στὰ χρόνια τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου ἕνα σπίτι στὸ ὁποῖο εἶχε γεννηθεῖ πρὸ 90 ἐτῶν, θὰ ἦταν προφανῶς ἀνάξιο λόγου νὰ μείνει στὴν ἱστορία.

Σύνδεση Σκήτης Ὁσίου Ἀντωνίου μὲ τὴ Μονὴ Καλλιπέτρας

Τὸ ἀσκητήριο τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου καὶ μαζὶ του ὁ οἰκισμὸς ποὺ ἀναπτύχθηκε πέριξ του, καλύφθηκε ἀπὸ τὰ νερὰ τοῦ Ἀλιάκμονα ὅταν ἐγίναν τὰ ὑδροηλεκτρικὰ φράγματα, τὴν ἐποχὴ τοῦ 1975-76¹³. Γεγονὸς εἶναι ὅτι μέχρι σήμερα ζοῦν ἄνθρωποι ποὺ εἶχαν ἐπισκεφθεῖ τὸ σπήλαιο, μεταξύ αὐτῶν καὶ ὁ ἱστορικὸς Γεώργιος Χιονίδης ποὺ δημοσίευσε τὶς μοναδικὲς φωτογραφίες καὶ περιέγραψε τὸ μέρος. Μάλιστα ὑπῆρχαν τοιχογραφίες. Μετὰ τὴν κάλυψη τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὰ νερὰ τοῦ ποταμοῦ (δεκαετία τοῦ '70), τὸ σπήλαιο βρῖσκεται 30 μέτρα κάτω ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ποταμοῦ.

12. Στὸ ἴδιο, σ. 178.

13. Ἰω. Ἀργυράκη, «Οἱ Ὑδροηλεκτρικοὶ Σταθμοὶ τῆς ΔΕΗ Α.Ε. καὶ ἡ συμβολὴ τους στὴν κάλυψη τῶν Ἐνεργειακῶν Ἀναγκῶν τῆς Χώρας», Πρακτικὰ 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Μεγάλων Φραγμάτων, τόμ. 1, χ.ε., Λάρισα 2008, σ. 155.

Για πολλά χρόνια «διαφημιζόταν» πώς τὸ σπήλαιο τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου βρισκόταν στὴν πλευρὰ τῶν Πιερίων στὴν ἔκταση τῆς Μονῆς Προδρόμου. Φυσικὸ ἦταν οἱ ἐκεῖ ἀσκούμενοι, νὰ διεκδικοῦν τὸ σημαντικὸ αὐτὸ σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ νὰ στηρίζουν τὴν παλαιότητα καὶ τὴν ἐπικυριαρχία σὲ ὅλη τὴν κοιλάδα τῆς Σκῆτης. Πρῶτος ὁ ἱστορικὸς Χιονίδης παρουσίασε φωτογραφικὸ ὑλικὸ καὶ περιέγραψε τὸ ἀκριβὲς σημεῖο. Ἀναδημοσίευσε ὅλο αὐτὸ τὸ ὑλικὸ ὁ ἐρευνητὴς Παπάζης, ὑποδεικνύοντας ἀκριβῶς τὸ σημεῖο στὴν πλευρὰ τῆς Καλλίπετρας μὲ φωτογραφικὲς ἀποδείξεις¹⁴.

Τὸ σημαντικὸ τῆς ὑπόθεσης καὶ ἡ τόσο ἐκτενὴς ἀναφορὰ γίνεται ἐξαιτίας τοῦ ὅτι τὸ ἀκριβὲς σημεῖο τοῦ σπηλαίου, βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴ Μονὴ τῆς Καλλίπετρας καὶ ἐλαφρῶς πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ βράχου τῆς Τζαμάλας. Στὴν περιοχὴ, ἡ μοναδικὴ φυσικὴ πηγὴ πόσιμου νεροῦ, εἶναι στὸ σημεῖο τῆς Μονῆς Καλλίπετρας. Ἐὰν τὸ σπήλαιο εἶναι στὸν χῶρο τῆς Καλλίπετρας καὶ ἐὰν ἡ μοναδικὴ πηγὴ πόσιμου νεροῦ εἶναι ἐπίσης στὸν ἴδιο χῶρο, τότε ἡ Σκῆτη Ἁγίου Ἀντωνίου ὑποχρεωτικὰ συμπίπτει μὲ τὸν χῶρο τῆς Μονῆς Καλλίπετρας!

Συνεπῶς, ὁ χῶρος τὸν ὁποῖο ἐξετάζουμε κατοικεῖται ἀπὸ τὸν 9^ο αἰ. Ἡ θέση τοῦ σπηλαίου ἐπιβεβαιώθηκε καὶ προσφάτως, ὅταν τὸ 2018 ὁμάδα δυτῶν, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ ἐκπαιδευτῆ Ξανθόπουλου Δημητρίου, ἔκανε ἀναγνωριστικὴ κατάδυση καὶ ἐπισκέφθηκε τὸ σπήλαιο τοῦ Ὁσίου. Οἱ δύτες τὸ ἐντόπισαν, κατὰ τὶς μαρτυρίες, 30 μέτρα κάτω ἀπὸ τὴ σημερινὴ ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ, ἀλλὰ δὲν ὑφίστανται πλέον οἱ

14. Δ. Παπάζης, *Ἱστορία τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου*, σ. 214.

τοιχογραφίες. Τὸ σπήλαιο ἔχει χαμηλὴ εἴσοδο καὶ φαίνεται προστατευμένη, ὥστε νὰ μὴν εἶναι ὀρατὴ εὐκόλα.

Κατὰ τὸν Σακελλίωνα Κωμανίτζη, τὸ ὄρος μετὰ τὴν κοίμηση τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου, γέμισε ἀπὸ μοναχοὺς καὶ ὀνομάστηκε Σκήτη, ὁπότε καὶ τὸ σπήλαιο μετασκευάστηκε σὲ Μονή¹⁵.

Ὁ Θεοδόσιος, διδάσκαλος τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Σιναΐτη (1255 – †1347), ἐπισκέφθηκε τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀλιάκμονα καὶ γνώρισε τὴ Σκήτη ποῦ ὀνομαζόταν τοῦ Νέου Ἀντωνίου. Ἡ μετάβαση αὐτὴ χρονολογεῖται κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἡσυχαστικῶν ἐρίδων, τὸ 1350¹⁶.

Στὴ συνέχεια ὀλόκληρο τὸ ὄρος ποῦ ὑψωνόταν πάνω ἀπὸ τὸ σπήλαιο (ἢ πλαγιά τοῦ Βερμίου στὸ ὕψος τῆς Καλλίπετρας), ἔγινε καταφύγιο μοναστῶν καὶ ἀσκητήριον, ὅσων ἐπιθυμοῦσαν νὰ ζήσουν ἀναχωρητικά. Ἄρκετοὶ χριστιανοὶ μιμήθηκαν τὸν βίο τοῦ Ὁσίου καὶ ἔκτισαν διάφορα ἐρημητήρια, τὶς λεγόμενες καλύβες. Τὸ σύνολο τῶν κελιῶν αὐτῶν ἀποτελέσσει τὴ Σκήτη τῆς Βέροιας. Τὴν ἄρρηκτη σύνδεση τῆς σπηλιᾶς τοῦ Ὁσίου μὲ τὴ Σκήτη, μαρτυρεῖ καὶ τὸ γεγονός πὺς μετὰ τὴν κοίμησή του, ὀνομάστηκε Σκήτη τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Νέου¹⁷.

Ἐὰν λοιπὸν εὐσταθοῦν τὰ παραπάνω, τότε ἡ Μονὴ Καλλίπετρας ξεκινᾷ τὸν 9^ο αἰ. μαζὶ μὲ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Σκήτης Βέροιας.

15. Στὸ ἴδιο, σ. 49.

16. Στὸ ἴδιο, σ. 44.

17. Στὸ ἴδιο, σ. 49.

Σύνδεση Σκήτης Βεροίας με τὸν Ἄθωνα

Μία διάχυτη ἐντύπωση ἐπικράτησε στοὺς ἐρευνητές, ὅτι οἱ πρῶτοι οἰκιστὲς τῆς περιοχῆς ἦταν ἀθωνίτες μοναχοί¹⁸. Στὰ συναξάρια διαγράφονται «ἀγιολογικοὶ δρόμοι» ποὺ συνδυάζουν τοὺς τόπους στοὺς ὁποίους κινήθηκαν οἱ ἅγιοι μὲ σκοπὸ τὴν ἡσυχία ἢ τὴν ἀποφυγὴ τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν. Σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴν ἀποψη ἡ Σκήτη ἀποτέλεσε κομβικὸ σημεῖο γιὰ τὶς διαδρομὲς τῶν ἀθωνιτῶν μοναχῶν καὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας ἕως τὰ Μετέωρα.

Σὲ μία τέτοια περιγραφή, ὑποστηρίχτηκε ὅτι ἡ Σκήτη τῆς Βεροίας διετέλεσε ἓνα «Ἀγιορειτικὸ Μετόχι, δικαιώνοντας ἀπὸ μία ἄλλη πλευρὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ μικροῦ Ἁγίου Ὄρους»¹⁹. Θεωροῦμε πὼς ἡ μετακίνηση τῶν ἀσκητῶν δὲν γινόταν πάντα μὲ τέτοια κριτήρια. Γιὰ τὴ σύσταση τοῦ ἀθωνικοῦ μοναχισμοῦ ἄλλωστε δὲν ὑπάρχει αὐτὴ ἡ αἴσθηση στὸν βυζαντινὸ κόσμο, ὅτι ὁ Ἄθωνας εἶναι ἡ «ἐλίτ» τοῦ μοναχισμοῦ. Αὐτὴ εἶναι ἡ αἴσθηση ποὺ ἀποκομίζουμε σήμερα, ἀλλὰ σίγουρα ὄχι τὴν ἐποχὴ τῶν ἀρχαίων ἀσκητῶν. Ἐτσι δὲν ἔχουμε ἔρεισμα γιὰ νὰ ἀποδώσουμε τὰ δευτερεῖα στὴ Σκήτη τῆς Βεροίας καὶ μάλιστα νὰ τὴν ὀρίσουμε Μετόχι τοῦ Ἄθωνα. Ἐξίσου μετακινοῦνται μοναχοὶ ἀπὸ καὶ πρὸς τὸν Ἄθωνα, ἀπὸ καὶ πρὸς τὴ Σκήτη τῆς Βεροίας. Ἡ προσωινμία «μικρὸ Ἅγιον Ὄρος» εἶναι πολὺ μεταγενέστερη, ὅταν πλέον μετὰ τὸν 16^ο - 17^ο αἰ. στὴν ὀρθόδοξη συνείδηση ὁ Ἄθωνας κατέλαβε τὴν κεντρικὴ

18. Εὐλ. Κουρίλα (Λαυρεώτου), Ἀθωνίται: Ἱστορία τοῦ Ἀσκητισμοῦ μετὰ εἰκόνων, ἐκδ. Ἀδελφοὶ Ἀκουαρόνη, Θεσσαλονίκη 1929, σσ. 30-32.

19. Σ. Πασχαλίδη, «Ἅγιοι Συνδεόμενοι μὲ τὴ Σκήτη Βεροίας», σσ. 139-140.

θέση τοῦ μοναχισμοῦ, ἐνόσω ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀσκητικοὶ τόποι εἶχαν καταστραφεῖ ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς.

Ἐπίσης προβάλλουμε μία ἰσχυρὴ ἔνσταση γιὰ τὸ ποιὰ περιοχὴ προηγεῖται ὡς πρὸς τὴν ἐποίκισή της ἀπὸ ἀσκητές. Ἀκόμα καὶ ἂν κατὰ περιόδους βρέθηκαν ἄθωνίτες στὴν περιοχὴ, οἱ πρῶτοι ἀσκητές πρέπει νὰ ἦταν ἐντόπιοι, ὅπως σαφῶς περιγράφεται γιὰ τὸν ὄσιο Ἀντώνιο. Σημαντικὸ στοιχεῖο εἶναι πῶς ἀπὸ τὸν 10^ο αἰ. ὑφίστατο μαρτυρημένη Μονὴ στὸν Ἄθωνα, ὀνομαζόμενῃ [Ἁγίου Ἀντωνίου;] «τοῦ Βεροιώως»²⁰, πού μᾶλλον ἀλλάζει τὴν κατεύθυνση κίνησης τῶν ἀσκητῶν, ἀπὸ τὴ Βέροια (καὶ τὴ Σκήτη της) πρὸς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἡ ὑπαρξὴ τέτοιας Μονῆς μὲ τόσο χαρακτηριστικὸ ὄνομα θὰ πρέπει νὰ ἀποτελέσει ἀπόδειξη μετακίνησης μοναχῶν πού εἶχαν διατελέσει διάδοχοι τοῦ Ὀσίου στὴ Σκήτη τῆς Βέροιας.

Ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς (1296 – †14 Νοεμβρίου 1359)

Τὸν 14^ο αἰ. (πιθανότατα τὸ 1326) ἔχουμε μία βεβαιωμένη κίνηση ἀπὸ τὸν Ἄθωνα, μέσω τῆς Θεσσαλονίκης, πρὸς τὴ Σκήτη, αὐτὴ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ. Ἐξαιτίας τῆς συχρότητας τῶν ληστρικών ἐπιδρομῶν ἀναγκάστηκε νὰ ἐγκαταλείψει τὸ Ὄρος²¹. Ἐπιδρομεῖς ἦταν οἱ ὁμάδες τῶν Ἀχαι-

20. Γ. Χιονίδη, Ὁ Ὄσιος Ἀντώνιος ὁ Νέος, σσ. 28-30, καὶ Διονυσίου Πίστη (Μητρ. πρώην Ξάνθης), *Περιγραφικὴ ἱστορία τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω – ἀρχὴν ἔχουσα πρὸ 2187 ἐτῶν*, Ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Ἡ Μακεδονία» Ν. Βαγδάμαλη, Θεσσαλονίκη 1870, σ. 77, παρ 76, ὅπου σημειώνονται ἐγγραφὰ τοῦ 1680, στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται ὅτι ἡ Μονὴ Βατοπεδίου καὶ ἡ Μονὴ Βεροιώτου ἐνώθηκαν.

21. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Λόγος εἰς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν Γρηγόριον, ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης*, 24, ἔκδ. Δ. Τσάμη, Φιλοθέου Κωνσταντινου-

μενιδῶν, δηλαδή πρώιμων Τούρκων: «νῦν μὲν ταῖς αἰφνιδίους ἐφόδοις καὶ καταδρομαῖς καὶ ἀναιρέσεσι καὶ αἰχμαλωσίαις, νῦν δὲ καὶ μόναίς ταῖς ὑποψίαις καὶ τῷ δέει ταραττόντων καὶ τὴν φίλην ἡσυχίαν διακοπτόντων»²². Στὸν βίο του, περιγράφεται ἡ μετὰ βασίλειόν του, ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη στὴ «Σκήτη Βεροίας» (καὶ ὄχι στὴ Σκήτη Προδρόμου, ὅπως λανθασμένα περιγράφεται σήμερα σὲ διάφορες ἀναφορές).

Ὁ Ἅγιος μαζί μὲ τοὺς μαθητὲς του (μεταξὺ αὐτῶν καὶ οἱ ἀδελφοὶ του Θεοδόσιος καὶ Μακάριος), κατασκεύασαν οἰκίσκουσ²³ σὲ κοντινὲς ἀποστάσεις ὅπου παρέμεναν ἐγκλειστοὶ καθόλη τὴν ἑβδομάδα²⁴. Εἶναι σαφὲς ὅτι μὲ τὸν ὄρο «Σκήτη Βεροίας» συμπεριλαμβάνονται ὅλα τὰ Μοναστήρια τῆς κοιλάδας τοῦ Ἀλιάκμονα στὴν Ἡμαθία²⁵. Σύμφωνα μὲ τὸν βιογράφο τοῦ Παλαμᾶ, ἅγιο Φιλόθεο Κόκκινο, διέμεινε 5 χρόνια²⁶, ἐνῶ μία δευτέρη μαρτυρία, τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, ἀναφέρεται σὲ 10 χρόνια παραμονῆς²⁷.

Ὁ ἅγιος Φιλόθεος περιγράφει τὴν ὑπαρξὴ καὶ ἄλλων

πόλεως τοῦ Κοκκίνου ἀγιολογικὰ ἔργα. Α'. Θεσσαλονικεῖς ἅγιοι, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 452.

22. Π. Χρήστου, Βίος Γρηγορίου Παλαμᾶ Φιλοθέου Κοκκίνου (Εἰσαγωγή – Κείμενο – μετάφρασις – σχόλια), ΕΠΕ, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 94.

23. Φιλοθέου Κοκκίνου, Δόγος εἰς τὸν ἐν ἀγίοις πατέρα ἡμῶν Γρηγόριον, ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης, 24, σ. 54.

24. Γ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βέροιας, τόμ. Β', σ. 198.

25. Πορφυρίου (Μπατσαρά), (μον. Σιμωνοπετρίτου), «Μεγάλοι Γέροντες τῆς «Σκήτης»», σ. 48.

26. Φιλοθέου Κοκκίνου, Δόγος εἰς τὸν ἐν ἀγίοις πατέρα ἡμῶν Γρηγόριον, ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης, 30, σ. 458.

27. Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, Ἱστορία, βιβλίον 2, 39, Bonnae 1828, σ. 545.

ἀσκητῶν, πού εἶχαν τὸν Παλαμᾶ ὡς πρότυπο ζωῆς: «ἀλλὰ καὶ οἱ τὸ ὄρος ἐκεῖνο κατ' ἔρωτα θείας φιλοσοφίας καὶ τὴν πόλιν οἰκοῦντες» (Λόγος 26, σ. 455). Ἡ ἀναφορὰ στὸν μοναχὸ Ἰώβ, πού εἶχε τὴ γνωστὴ διαμάχη μὲ τὸν Ἅγιο, περιγράφεται ὡς ἕνας ἐκ τῶν «πολλῶν σπουδαίων, τῶν παροικούντων ἐκεῖνο τὸ ὄρος, γηραιὸς καὶ τὴν ἡλικίαν καὶ τὸν τρόπον», ἔξω ἀπὸ τὴ συνοδεία τοῦ ἀγίου Γρηγορίου σὲ ἰδιαιτέρο «οἰκίσκο»²⁸.

Ἡ Σκήτη λοιπὸν τὸν 14^ο αἰ. εἶναι ἤδη γνωστὴ καὶ φημισμένη μὲ ἐφάμιλλη μοναχικὴ παράδοση τοῦ Ἄθωνα. Σύμφωνα μὲ τὸν βιογράφο του, ὁ Παλαμᾶς δὲν εἶχε πρόθεση νὰ ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Σκήτης, γεγονὸς πού ἀποτελεῖ ἄλλη μία ἀπόδειξη τῆς πνευματικῆς ἀκμῆς της. Τεκμαρτὸ βεβαίως εἶναι καὶ ὅτι ἡ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τῆς Βέροιας, ἀλλὰ καὶ οἱ μοναχοὶ τῆς Σκήτης, ἀκολουθοῦσαν τὴν ἡσυχαστικὴν παράδοση καὶ τὰ περὶ ἀκτίστου φωτός, σύμφωνα μὲ τὴν διδασκαλία τοῦ μεγάλου πατρός²⁹.

Τὸ ἀσκητήριον τοῦ Παλαμᾶ, ὅπως αὐτὸ μαρτυρεῖται ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς (ἰδιαιτέρως τὸν Γ. Χιονίδη), βρισκόταν στὸν ἀσφαλτοστρωμένο σήμερα δρόμο, στὴν πλευρὰ τῶν Πιερίων, ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἡγετικὴ Σκήτη τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου καὶ τὴ διάδοχὴ του, Μονὴ Καλλιπέτρας.

Ἐδῶ γενικὰ δέσποζε ὁ ἀναχωρητικὸς μοναχισμὸς³⁰. Εἰδικὰ ὅμως στὴν περίπτωσι τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, ὁ βιογράφος του Φιλόθεος Κόκκινος τονίζει ὅτι ἡ Σκήτη στὴν

28. Φιλοθέου Κοκκίνου, *Λόγος εἰς τὸν ἐν ἀγίοις πατέρα ἡμῶν Γρηγόριον, ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης*, 29, σ. 458 κ. ἔξ.

29. Σ. Πασχαλίδη, «Ἅγιοι Συνδεόμενοι μὲ τὴ Σκήτη Βεροίας», σσ. 129-130.

30. Δ. Παπάζη, *Ἱστορία τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου*, σ. 52.

όποια έγκαταβίωσε ήταν «συνισταμένη» από αυτόν τόν ίδιο, πού δείχνει τή δυνατότητα επέκτασης και δημιουργίας νέων μονυδριών και άσκητικῶν κέντρων μέσα στη μεγάλη Σκήτη, προφανῶς ὕστερα από έγκριση κάποιου διοικητικοῦ ὀργάνου.

Άγιος Άθανάσιος Μετεωρίτης (1302 – †20 Ἀπριλίου 1380)

Τις άμέσως επόμενες δεκαετίες, από τή διαμονή του Παλαμά, έμφανίστηκε ὁ άγιος Άθανάσιος. Αναχώρησε από τήν περιοχή Μηλέα (άθωνική σκήτη Μαγουλά³¹), με τόν γέροντά του Γρηγόριο Πολίτη και τόν συνασκητή του Γαβριήλ. Μετέβησαν στη Θεσσαλονίκη (1334) και έν συνεχεία στη Σκήτη Βεροίας. Διέμειναν στην κοιλάδα 3 χρόνια, χωρίς να έχει διασωθεί τὸ άκριβές σημεῖο άσκησής τους. Ἡ Σκήτη είχε γίνει πολυάνθρωπη, και ὁ ήσυχαστικός Άθανάσιος αναζήτησε πιὸ άπομονωμένο μέρος. Συμβουλευθηκε τόν επίσκοπο Σερβίων Ἰάκωβο πού του ὑπέδειξε τούς βράχους τῶν Μετεώρων. Μεταβαίνοντας εκεί ὁ ὁσιος Άθανάσιος ίδρυσε τήν πρώτη κοινοβιακή Μονή, στη Σκήτη τῶν Σταγῶν³², πληροφορία πού άφενὸς προσδίδει στη Σκήτη Βεροίας τή μητρότητα τῶν Μετεώρων, άφετέρου άποδεικνύει ὅτι ἡ κοιλάδα του Ἄλιακμονα, ήταν ένα πολυσύχναστο πνευματικό κέντρο τήν εποχή εκείνη.

31. Πορφύριου (Μπατσαρά), (μον. Σιμωνοπετρίτου), «Μεγάλοι Γέροντες τῆς «Σκήτης»», σ. 51.

32. L. M. Heuzey, *Annuaire de l'Association pour l'Encouragement des Etudes Grecques en France*, Παρίσι 1876, Maisonneuve et G. Libraires-editeurs, σ. 240.

Οἱ διάφοροι ἡσυχαστικοὶ τόποι καὶ ἰδιαίτερος οἱ συσχετιζόμενοι, Ἄθωνας καὶ Σκήτη Βεροίας, ἐναλλάσσονται σὲ προτεραιότητα πειρατικῶν ἐπιδρομῶν καὶ μοναχῶν ποῦ ψάχνουν εἰρηνικὸ τόπο. Ἐνῶ στὰ χρόνια τοῦ Παλαμᾶ, ἡ Σκήτη ὑπῆρξε ἐπικίνδυνος τόπος, λίγα χρόνια μετὰ, ἐπὶ Ἀθανασίου εἶναι πάλι καταφύγιο, γιὰ ὅσους ἐκ τοῦ Ἄθωνος, μεταβαίνουν σὲ ἀσφαλέστερο τόπο³³. Ἡ προτίμηση τῶν πειρατῶν νὰ αἰχμαλωτίζουν μοναχοὺς, προερχόταν ἀφενὸς ἀπὸ τὴν ὑπόνοια ὅτι φυλάσσονταν βασιλικά δῶρα καὶ ἀφιερώματα στὰ Μοναστήρια (συνήθως ἀνυπόστατη γιὰ τοὺς ἀκτήμονες ἡσυχαστές), ἀφετέρου ὁμως στοὺς μοναχοὺς καὶ ἰδιαίτερος στοὺς νεώτερους, ὑπῆρχε ὑλικὸ ἀνθεκτικῶν καὶ ὑπάκουων ἀνθρώπων γιὰ ἐμπορία, στὰ σκλαβοπάζαρα.

Μία παρόμοια ἐνθύμηση, αὐτὴ τοῦ ἱερομονάχου Ἰλαρίωνα, ἐπιβεβαιώνει τὴν κίνηση αὐτῆ: (κώδικας EBE 176, ἔτος 1327/28): «ἵέπειδὴ κατὰ συγχώρησιν Θεοῦ κατέβαλε τὸ ἄνομον γένος τῶν Μουσουλμάνων καὶ ἐξωρίσθημεν ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος τοῦ Ἄθωνος διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν μετὰ πολλὰ καταντήσαμεν καὶ εἰς Βέροϊαν...»³⁴.

Ἡ πληθυσμιακὴ ἀνάπτυξη τῆς Σκήτης, φαίνεται νὰ δημιουργεῖ προβλήματα ἐγκατάστασης. Στὸν βίο τοῦ ὁσίου Θεοφάνη, πολιούχου Ναούσης, ἀντλοῦμε τὴν πληροφορία ὅτι

33. Σ. Πασχαλίδη, «Ἅγιοι Συνδεόμενοι μετὰ τὴ Σκήτη Βεροίας», σ. 131.

34. Ὁ κώδικας EBE 176, Εὐαγγέλιο τοῦ 14^{ου} αἰ., ἀνῆκε στὴ Μονὴ Θεομήτορος Ὑπαπαντῆς τῆς Βέροϊας. Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1892, σ. 34. Παρατίθεται ἐπίσης καὶ στοῦ Γ. Χιονίδη, «Ἱστορικὰ προβλήματα καὶ μνημεῖα ἐκ τῆς παραμονῆς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βέροϊας», ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, Θεσσαλονίκη 1967, σσ. 6-7.

ὄταν θέλησε νὰ ιδρύσει νέο Μοναστήρι, γιὰ τὰ πνευματικά του παιδιὰ, ἡ Σκήτη ἦταν ἤδη πλήρης καὶ δὲν εἶχε ἰκανὸ μέρος γιὰ νὰ ἐκπληρώσει τὸν σκοπὸ του. Ἔτσι ἀναγκάστηκε νὰ μεταβεῖ ἀρκετὰ μακρύτερα, στὴν περιοχὴ τῆς Νάουσας³⁵.

Ὅσιος Διονύσιος ὁ ἐν Ὀλύμπῳ (1500 – †23 Ἰανουαρίου 1541)

Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ Σκήτη τοῦ ὁσίου Διονυσίου ἄφησε ἀκόμα μία ἀνεξίτηλη σφραγίδα. Πρόκειται γιὰ ἕναν ἀπὸ τοὺς πλεόν διακεκριμένους ἀσκητὲς τοῦ 16^{ου} αἰ. Διετέλεσε ἡγούμενος τῆς ἀθωνικῆς Μονῆς τοῦ Φιλοθέου. Μετὰ ἀπὸ ταραχὴ στὴν ἀγιορειτικὴ ἀδελφότητα, μὲ μία ὁμάδα στενῶν μαθητῶν του τὴν ἐγκατέλειψε, γιὰ νὰ μεταβεῖ στὴ Σκήτη τῆς Βέροιας. Ὑπάρχει ἡ προφορικὴ παράδοση ὅτι ὁ Ὅσιος ἔμεινε γιὰ ἕνα ἐξάμηνο φιλοξενούμενος στὴ Μονὴ Καλλιπέτρας. Στὸν δρόμο ἀπὸ Βέροια γιὰ τὴ Μονὴ ὑπάρχει προσκυνητᾶρι ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου, μὲ τὴν προφορικὴ πληροφορία ὅτι ἐκεῖ στάθμευσε γιὰ ἕνα διάστημα. Μετὰ τὴν παραμονὴ του στὴν Καλλιπέτρα, ἀφοῦ γνώρισε τὴ δομὴ τῆς Σκήτης, ἀποφάσισε νὰ μεταβεῖ στὸ ἀπέναντι μονύδριο τοῦ Προδρόμου, στὸ ὁποῖο οἱ μοναχοὶ ἦταν ὑπερήλικες καὶ οἱ ἐγκαταστάσεις μικρές. Ἄλλωστε στὸν βίον του μαρτυρεῖ πὼς στὴν Καλλιπέτρα ὑπῆρχαν 20 μοναχοὶ καὶ στὸν Πρόδρομο μόλις 10. Ἐκεῖ ἐπιδόθηκε στὴν κατασκευὴ κτιρίων καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς ἀδελφότητος.

Ὁ ἐπίσκοπος Δητῆς καὶ Ρεντίνης Δαμασκηνὸς ποὺ συνέταξε τὸ συναξάρι του, ἀναφέρει πὼς ὁ Ὅσιος μετέβη στὴ

35. Παλαμᾶ (Κυριλλίδη), (ἀρχιμ. Προδρομινού), *Ξεnáγηση στὴν Ἱερά Ἐσβασιμία Μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου Σκήτεως Βεροίας*, σ. 51.

Σκήτη τὸ 1523-24 καὶ τὸ 1525-26 στὴ Μονὴ Προδρόμου: «... καὶ οἰκονομία Θεοῦ ἀπῆλθεν [ένν. ὁ ὄσιος Διονύσιος] εἰς τὴν Σκήτην τῆς Βερροίας, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκοντο μοναχοὶ μόνον εἴκοσι εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ὁσίου Ἀντωνίου πάντα, καὶ ἄλλοι τόσοι εἰς τὴν Παναγίαν, καὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα, καὶ εἰς τὸν Πρόδρομον ἄλλοι δέκα»³⁶. Ἡ πηγὴ αὐτὴ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ ἐννοήσουμε ὅτι ἐπὶ 1 μὲ 2 χρόνια ὁ Ὁσιος διέμεινε φιλοξενούμενος σὲ ἄλλους μοναστικούς χώρους τῆς Σκήτης καὶ συνεπῶς ἐπιβεβαιώνει τὴν προφορικὴ παράδοση ὅτι ἔζησε τουλάχιστον γιὰ διάστημα 6 μηνῶν στὴν Καλλίπετρα.

Στὴ συνέχεια, ἡ παρουσία του «Ἄλλὰ ἀφόντις ἦλθεν ἐκεῖ ὁ ἅγιος, ἔκαμε ἄλλην πόλιν αὐτὴν τὴν ἔρημον ὅτι ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ ἐτράβηξεν ἐκεῖ ἐκείνην τὴν ἀγγελοπρεπῆ θέα, καὶ ἀπαρνούμενοι τὸν κόσμον, ἔμειναν πολλοὶ εἰς τὴν συνοδίαν του καὶ διδασκόμενοι ὑπ' αὐτοῦ καὶ καθοδηγούμενοι ὑπέμενον τὴν στενοχωρίαν τῆς ἀσκήσεως...»³⁷.

Στὸ κείμενο αὐτὸ γίνεται μνεία γιὰ τὴ Μονὴ τοῦ Ὁσίου Ἀντωνίου ποὺ βρίσκεται ἀκόμη ἐν ἐνεργείᾳ, τὴ Μονὴ τῆς Παναγίας, ποὺ ὑποθέτουμε ὅτι ἐννοεῖ τὴν Καλλίπετρα, τὴν ὀλιγομελῆ Μονὴ Προδρόμου, ποὺ γνωρίζουμε ὅτι παρέμεινε 10 χρόνια ὡς ἡγούμενος καὶ ἀνακαινιστής, ἀλλὰ καὶ τὴ Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδας γιὰ τὴν ὁποία δὲν ἔχουμε καμιὰ ἄλλη γραπτὴ ἢ προφορικὴ παράδοση.

Τὸ 1534 κοιμήθηκε ὁ ἐπίσκοπος Βεροίας Ματθαῖος καὶ οἱ ντόπιοι ἐπέλεξαν τὸν Ὁσιο γιὰ διάδοχο ἀρχιερέα. Ἐκεῖ-

36. Ἀπ. Γλαβίνα, «Ἀνέκδοτος βίος τοῦ Ἁγίου Διονυσίου ἰδρυτῆ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Ὀλύμπου», ΓΠ, 66 (1983), σ. 22.

37. Στὸ ἴδιο, σ. 28.

νος, για να αποφύγει τις διοικητικές και κοσμικές περιπλοκές, κατέφυγε στον Όλυμπο. Εκεί ίδρυσε τη Μονή τῆς Ἁγίας Τριάδος και ἐν συνεχείᾳ, μετὰ ἀπὸ περιπέτειες, κοιμήθηκε σὲ αὐτή.

Ἅγιος Νικάνωρ τῆς Ζάβορδας (1491 – †7 Αὐγούστου 1549)

Μία ἀκόμη προσωπικότητα ποὺ συνδέθηκε μὲ τὴ Σκήτη, εἶναι αὐτὴ τοῦ ὁσίου Νικάνωρα. Καταγόμενος ἀπὸ Θεσσαλονικιώτικη ἀριστοκρατικὴ οἰκογένεια, μετέβη στὸ ὄρος Καλλίστρατο (στὴ Ζάβορδα τῶν Γρεβενῶν) καὶ ἔκτισε τὴ Μονὴ τῆς Μεταμορφώσεως Σωτῆρος. Ἡ διαδρομὴ ἀπὸ Θεσσαλονίκη ἕως Ζάβορδα, διέρχεται τὸν ἀνάποδο ροῦ τοῦ ποταμοῦ Ἀλιάκμονα. Πιθανότατα ἔτσι παρόχθια, περπάτησε ὁ Ὅσιος γιὰ τὸν τελικὸ προορισμὸ του.

Περνώντας ἀπὸ τὴ Σκήτη τῆς Βεροίας, γνωρίστηκε μὲ τὸν προαναφερθέντα ὄσιο Διονύσιο καὶ συνδέθηκε μαζί του, μὲ πνευματικὴ φιλία. Στὸν βίο τοῦ ὁσίου Διονυσίου περιγράφεται ὁ θαυμασμὸς τῶν μαθητῶν του γιὰ τὴν ταπείνωση τοῦ ὁσίου Νικάνωρα³⁸.

Μία πληροφορία γιὰ τοὺς δύο κορυφαίους ἀσκητὲς δείχνει ὅτι πέραν τῶν ἀσκητικῶν τους καθηκόντων ἀσχολοῦνταν καὶ μὲ τὴν πνευματικὴ ἐνίσχυση τῶν τουρκοκρατούμενων χριστιανῶν. Στὸν βίο τοῦ ὁσίου Νικάνωρα ἀναφέρει: «περιπατῶντας ἀπὸ κάστρον εἰς κάστρον καὶ ἀπὸ χωρίον εἰς χωρίον, ἐδίδασκεν ὡς ἄλλος Ἀπόστολος, τοὺς Χριστιανοὺς νὰ φυλάττουν

38. Τοῦ ἰδίου, Ὁ Ὅσιος Νικάνωρας. Ἐνας Θεσσαλονικεὺς ἰδρυτὴς Μονῆς (+7 Αὐγούστου 1549), Κατερίνη 1993, σ. 77.

ὀρθῶς τὴν εὐσέβειαν»³⁹. Ἡ Βέροια ἦταν ἤδη Καστροπολιτεία («κάστρο τῆς Βεροίας» = KaraFerye), ὅπως μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸν Τοῦρκο περιηγητὴ Ἐβλιγιὰ Τσελεμπῆ⁴⁰.

Ὅμοίως καὶ ὁ Διονύσιος: «...ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ χωρία καὶ πόλεις πολλάκις ὑπήγεγε, διδάσκων πάντας νὰ φυλάττουσι τὰς σωτηρίους ἐντολὰς τοῦ Κυρίου»⁴¹, καὶ στὸ συναξάριο τῆς Ἀκολουθίας: «Καὶ οὐ μόνον ἐκεῖ πλησίον ἠκούσθη ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλην τὴν Μακεδονίαν καὶ Καστορίαν καὶ τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, διατι ἐπεριπάτει ὡς ἄλλος Ἀπόστολος, διδάσκοντας καὶ διορθώνοντας πολλὰς ψυχὰς ἀνθρώπων».

Στὴ διαθήκη τοῦ ὁσίου Νικάνορα προτρέπονται οἱ μοναχοὶ νὰ ἀναζητήσουν ἄξιο ἡγούμενο, ἐὰν δὲν ὑπάρχει κανεὶς ἀνάμεσά τους, στὸ Μεγάλο Μετέωρο, ἢ τὴ Μονὴ Βαρλαάμ, ἢ τέλος, νὰ «παγένεται εἰς τὸ μοναστήρι τοῦ τιμίου Προδρόμου, τοῦ ἐν τῇ σκῆτῃ τῆς Βερροίας, εἰς τὸ κτήριον τοῦ ἐμοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνασκητοῦ, κῦρ Διονυσίου» (1543)⁴².

Θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε ἀκόμα μία φορὰ ὅτι ἡ Μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, θεωρεῖται σύμφωνα μὲ τὸ παραπάνω κείμενο, ὡς ἴδρυμα ὑπαγόμενο στὴ Σκῆτῃ τῆς Βέροιας καὶ ὄχι ταυτιζόμενο μὲ αὐτὴν.

39. Στὸ ἴδιο, σ. 74.

40. Β. Δημητριάδη, Ἡ Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία κατὰ τὸν Ἐβλιγιὰ Τσελεμπῆ, ἐκδ. ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 249.

41. Ἀπ. Γλαβίνα, «Ἀνέκδοτος βίος τοῦ Ἁγίου Διονυσίου», σσ. 22, 41.

42. Σ. Πασχαλίδη, «Ἅγιοι Συνδεόμενοι μὲ τὴ Σκῆτῃ Βεροίας», σ. 133.

Όσιος Θεοφάνης ὁ ἐν Ναούσῃ (16ος αἰ. - +19 Αὐγούστου)

Πρὶν τὸ τέλος τοῦ 16^{ου} αἰ. ὁ ὄσιος Θεοφάνης ὁ νέος, πολιοῦχος Ναούσῃς ἐγκαταστάθηκε στὴ Σκήτη. Μὲ καταγωγή ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, ἐγκαταβίωσε στὴν ἀθωνικὴ Μονὴ τοῦ Δοχειαρίου, ὅπου καὶ κατεστάθη ἡγούμενος. Τὰ πολιτικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς, τὸν ὀδήγησαν νὰ παραιτηθεῖ. Εἶχε προηγηθεῖ ἡ σύλληψη τοῦ ἀνιψιοῦ του (κατὰ μία ἄποψη ἐξαιτίας τοῦ γενικοῦ ἐπαναστατικοῦ κλίματος πρὸ τοῦ κινήματος τοῦ Διονυσίου Φιλοσόφου⁴³), καὶ ὀδηγήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ καταταχθεῖ στὰ τάγματα τῶν Γενίτσαρων. Ὁ Θεοφάνης κατόρθωσε νὰ τὸν ἀπελευθερώσει, τὸν ἔφερε στὴ Μονὴ Δοχειαρίου καὶ τὸν ἔκειρε μοναχό. Ἡ ἀδελφότητα ὁμῶς ἀντέδρασε, φοβούμενοι ὅτι οἱ Τοῦρκοι θὰ τοὺς ἐκδικηθοῦν, γι' αὐτὸ καὶ ὁ Θεοφάνης μὲ τὸν ἀνιψιό του ἀναχώρησαν καὶ μετέβησαν στὴ Σκήτη Βεροίας καὶ μάλιστα στὴ Μονὴ τοῦ Προδρόμου⁴⁴. Στὸν βίο του γίνεται πρώτη φορὰ ἀναφορὰ γιὰ «Σκήτη Προδρόμου».

Ὁ ὄσιος Θεοφάνης, ἔγινε ἡγούμενος στὴ Μονὴ Προδρόμου, ἔκτισε ὁμῶς ἓνα κάθισμα, τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, λίγο πρὸ κάτω ἀπὸ τὴ Μονή, καὶ λίγο πρὶν τὸν σημερινὸ δημόσιο δρόμο, στὴν τοποθεσία πού ὑπῆρχαν ἀμπελώνες. Τὸ κάθισμα αὐτὸ πού καταστράφηκε τὸ 1822, ἀπεῖχε 400 μέτρα ἀπὸ τὸν χῶρο ἄσκησης τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, νο-

43. Βλ. σχετικὰ στὸν Κ. Βακαλόπουλο, *Ἱστορία τοῦ Βορείου Ἑλληνισμοῦ* – Ἡπειρος, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 109-117.

44. Παντελεήμονος (Μητρ. Βεροίας, Ναούσῃς καὶ Καμπανίας), *Ὁ ἰδρυτὴς τῆς Μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν καὶ πολιοῦχος τῆς Νάουσας Ὁσιος Θεοφάνης ὁ Νέος*, ἐκδ. Ι.Μ.Β.Ν.Κ., Νάουσα 1998, σ. 140.

τιοανατολικά ἀπὸ τὸ σπήλαιο τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου⁴⁵. Τὸ 1593 ἄφησε ἡγούμενο στὴ Μονὴ Προδρόμου τὸν ἀνιψιό του καὶ μετέβη στὴ Νάουσα γιὰ νὰ συστήσει νέο Μοναστήρι ἀφιερωμένο στοὺς Ἀσώματους Ταξιάρχες⁴⁶. Ἡ Σκήτη φαίνεται νὰ ἦταν πλήρης καὶ νὰ μὴν ὑπῆρχε βατὸς καὶ κατάλληλος χῶρος γιὰ νὰ κτίσει ἀκόμα ἓνα Μοναστήρι σὲ αὐτὴν. Ὁ Ὅσιος μετὰ τὴν κοινοβιακὴ ὀργάνωση τῆς Μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν ἐπέστρεψε καὶ ἐφησύχασε στὸ κάθισμα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ὅπου καὶ κοιμήθηκε⁴⁷.

Ἅγιος Θεωνᾶς Θεσσαλονίκης (; - †4 Ἀπριλίου 1541)

Σχετικὰ πρόσφατα ἐμφανίστηκε στὴ λίστα τῶν Ὁσίων ποὺ ἔδρασαν στὴ Σκήτη τῆς Βέροιας καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Θεωνᾶ Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης. Ἡ πρώτη ἀναφορὰ ἔγινε στὴν ἀκολουθία τῶν Ὁσίων τῆς Σκήτης, ποὺ συντάξε ὁ μακαριστὸς μοναχὸς Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης. Ὁ γνωστὸς Ὑμνογράφος δὲν εὐθύνεται γιὰ τὴν πληροφορία, τὴν ὁποία τοῦ μετέφεραν, ὅτι ὁ ἅγιος Θεωνᾶς εἶναι ἓνας ἐκ τῶν 8 βασικῶν Ἁγίων ποὺ ἀσκήθηκαν στὴν περιοχὴ. Ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ ἔβαλε σὲ πολὺ σκέψη τοὺς ἱστορικοὺς ποὺ ἀσχολήθηκαν, ὡς μὴ ὤφειλε, καθὼς κανένα γραπτὸ κείμενο, οὔτε τὸ συναξάρι, δικαιολογεῖ τὴν παρουσία τοῦ Ἁγίου στὴν περιοχὴ⁴⁸. Ἡ πρώτη εἰκόνα τῆς Σύναξης τῶν Ὁσίων (1990 - ποὺ φυ-

45. Γ. Χιονίδη, «Ὁ Ὅσιος Θεοφάνης ὁ νέος (ὁ ἐξ Ἰωαννίνων πολιούχος τῆς Μακεδονικῆς Ναούσης, Ἡ ἴδρυσις τῆς πόλεως καὶ ἡ καταγωγή τῶν κατοίκων)», *Μακεδονικά* 5857, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 226.

46. Βλ. στὸ ἴδιο, σσ. 232-236.

47. Σ. Πασχαλίδη, «Ἅγιοι Συνδεόμενοι μετὰ τὴ Σκήτη Βεροίας», σ. 138.

48. Στὸ ἴδιο, σ. 137.

λάσσεται σήμερα στη Μονή Καλλιπέτρας), συμπεριλαμβάνει και τὸν ἅγιο Θεωνᾶ.

Τὸ πρόβλημα ἐπεκτάθηκε ὅταν ἡ τελευταία κουρά πού τέλεσε ὁ Μητροπολίτης Βεροίας κυρὸς Παῦλος Γιαννικόπουλος στὴ Μονή Προδρόμου, ἔφερε τὸ ὄνομα «Θεωνᾶς» καὶ πολὺ δυσκολοτέρα ὅταν ἓνα ἀκόμα σπήλαιο στὴν περιοχὴ «ὀνοματίστηκε», «ἀσκητήριον Ἁγίου Θεωνᾶ». Ἐγιναν προσπάθειες νὰ ἀποδοθεῖ ἡ σύνδεση σὲ κάποιον δεῦτερο μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Θεωνᾶ, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν τιμήθηκε ὡς Ἅγιος.

Μάλιστα ἡ πρώτη κουρά τοῦ κυροῦ Παύλου στὴν ἀρχιερατικὴ του πορεία, ἦταν στὴ Μονή Προδρόμου, τοῦ Γρηγορίου (Σοφοῦ τὸ 1970) εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, καὶ ἡ τελευταία τὸ 1987 τοῦ μοναχοῦ Θεωνᾶ, δίνοντας ἔτσι τὴν ἔμφαση πού ὁ ἴδιος ἤθελε γιὰ τοὺς Ἁγίους τῆς Σκήτης. Τὸ μόνο «μυστικὸ» πού θὰ ἀπάλλασε τοὺς ἱστορικοὺς ἀπὸ τὴν προσπάθεια, νὰ συνδέσουν τὸν ἅγιο Θεωνᾶ μὲ τὴ Σκήτη, ἦταν ὁ ἴδιος ὁ ἱεράρχης κυρὸς Παῦλος, ὁ ὁποῖος εἶχε σπουδάσει ὑπότροφος στὴν Πατριαρχικὴ Μονὴ Ἁγίας Ἀναστασίας Βασιλικῶν, ὅπου φυλάσσεται τὸ λείψανο τοῦ ἁγίου Θεωνᾶ, καὶ ἔτρεφε ἰδιαίτερη ἀδυναμία στὸν Ἅγιο. Ὅταν λοιπὸν θέλησαν νὰ τιμήσουν τοὺς Ὁσίους τῆς Σκήτης, ἀπαίτησε ὁ ἴδιος, νὰ συμπεριληφθεῖ καὶ ὁ ἅγιος Θεωνᾶς. Τώρα ἂν «προφητικῶ τῶ τρόπῳ» βρεθεῖ στὸ μέλλον κάποια ἱστορικὴ σύνδεση εἶναι θέμα πού θὰ ἐξεταστεῖ μὲ τὰ νέα δεδομένα, πάντως μέχρι σήμερα δὲν ὑπάρχει τέτοια ἔνδειξη!

Ἅγιος Κοσμᾶς Αἰτωλός (1714 – †24 Αὐγούστου 1779)

Μὲ τὴ Σκήτη συνδέθηκε καὶ ὁ ἱεραπόστολος ἅγιος Κο-

σμάς ὁ Αἰτωλός. Ἄν καὶ δὲν ὑπάρχουν γραπτές μαρτυρίες, στὴν περιοχὴ τοῦ Πολυδενδρίου (ὑψηλότερα δηλαδὴ τῆς Μονῆς Προδρόμου στὰ Πιέρια) καὶ στὸ ἐκκλησάκι τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ὑπῆρχε ἡ προφορικὴ παράδοση ὅτι ὁ Ἅγιος πέ-
ρασε, λειτούργησε καὶ ἔσωσε τὰ ποίμνια τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ μία
λοιμικὴ ἀσθένεια. Μάλιστα κατὰ τὴ συνήθειά του, τοποθέτη-
σε πάνω σὲ δένδρα, σιδερένιους σταυρούς, στὰ τέσσερα ση-
μεῖα τοῦ ὀρίζοντα. Οἱ σημερινοὶ κάτοικοι τοῦ Πολυδενδρίου
ἔδειχναν ἕνα τέτοιο δένδρο καὶ ἀνέφεραν πὼς μεγαλώνοντας
ὁ κορμὸς ἔκλεισε μέσα του ἕναν τέτοιο σταυρό. Πραγματικὰ
τὴν τελευταία δεκαετία, μετὰ τὴν ξύλευση τοῦ δένδρου, βρέ-
θηκε ὁ σταυρός, ὁ ὁποῖος παραδόθηκε στὸν Μητροπολίτη
Βεροίας Παντελεήμονα Καλπακίδη καὶ ἐκεῖνος τὸν θησαύ-
ρισε στὸν τόπο διαμονῆς του, τὴ Μονὴ Δοβρᾶ. Ἐπίσης στὴν
πλευρὰ τῆς Καλλίπετρας, καὶ στὸ μέσον τῆς κατηφορικῆς
διαδρομῆς, περίπου 600-700 μέτρα πρὶν, ὑπάρχει ἕνα μικρὸ
προσκυνητᾶρι ὡς ἐνθύμηση τῆς διαμονῆς τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ
στὴ Μονή. Ἐκεῖ ὑπῆρχε κρήνη καὶ ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους ἀπο-
καλοῦνταν «ἡ βρύση τοῦ Ἁϊ-Κοσμᾶ».

Δυστυχῶς δὲν ἔχουν διασωθεῖ γραπτὰ μνημεῖα. Εἶναι
ὁμως λογικὸ νὰ ὑποθέσουμε πὼς τὸν 17^ο αἰ., πού διήλθε ἀπὸ
τὴν περιοχὴ ὁ Ἅγιος καὶ ἀφοῦ ἐπισκέφθηκε, βεβαιωμένα,
τὸ χωριὸ Κόκοβα (σημερινὸ Πολυδένδρι), θὰ εἶχε προφανῶς
ἐπισκεφθεῖ καὶ τὰ μεγάλα Μοναστήρια τῆς Σκῆτης, πού βρί-
σκονταν στὴν ἀκμὴ τους.

Ἄλλοι Ὅσοι πού συνδέθηκαν μὲ τὴ Σκῆτη Βεροίας

Μεγάλες προσωπικότητες χάρισαν ιδιαίτερη αἴγλη στὸν
τόπο. Σημαντικὲς παρουσίες ἦταν καὶ οἱ παρακάτω:

- Όσιος Θεόδωρος (11^{ος} – 12^{ος} αί.), για τὸν ὁποῖο δὲν κάνει ἀναφορὰ ἢ ἀκολουθία τοῦ μοναχοῦ Γερασίμου. Τὸ σπήλαιό του καὶ ὁ τάφος του βρίσκεται πιθανῶς στὰ Σέρβια Κοζάνης, 3 χλμ. δυτικὰ τῆς πόλεως⁴⁹.

- Όσιος Θεοδόσιος, μετέπειτα ἐπίσκοπος Μεγάλου Τυρνόβου τῆς Βουλγαρίας στὰ μέσα τοῦ 14^{ου} αἰ., τὸν βίο τοῦ ὁποῖου συνέγραψε ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κάλλιστος Α', ἀναφέροντας πὼς στὰ χρόνια του ἡ Σκήτη εἶχε μεγάλη φήμη⁵⁰.

- Όσιος Θεοφάνης Ἐλεαβούλκος (16^{ος} αἰ.)⁵¹.

Γενικὰ ἡ περιοχὴ ἐπέδειξε ἰδιαίτερη πνευματικὴ κίνηση. Τὴν περιγράφει ὁ ἱστορικὸς Χιονίδης λέγοντας: «πλῆθος νηστευτῶν, οἱ ὁποῖοι ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν, περνοῦσαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, ἐπόλισαν τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀλιάκμονος»⁵². Στὴν ἱστορικὴ της πορεία καὶ εἰδικὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνες (17^ο καὶ μετὰ), οἱ περιπέτειες τῶν Μοναστηριῶν τῆς κοίτης πληθύνονται, ἄλλα διαλύονται, ἐνῶ ἄλλα ἀνακαινίζονται⁵³.

49. Ἀ. Ξυγγόπουλου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Σερβίων*, ἐκδ. Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν – Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, Ἀθήνα 1957, σσ. 111, 113-114.

50. Σ. Κίσσα, «Ὁ Μοναχισμὸς στὴ Σκήτη Βεροίας στὰ Βυζαντινὰ χρόνια», σ. 111.

51. Πορφυρίου (Μπατσαρᾶ), (μον. Σιμωνοπετρίτου), «Μεγάλοι Γέροντες τῆς «Σκήτης»», σ. 53.

52. Γ. Χιονίδη, «Περίγραμμα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Βέροιας», ΓΠ (Μάϊος - Αὐγούστος 1982), σσ. 689-690 καὶ 172.

53. Σ. Πασχαλίδη, «Ἅγιοι Συνδεόμενοι μὲ τὴ Σκήτη Βεροίας», σ. 121.

Μοναχός Μακάριος Σταυροβουνιώτης

Ματθαίου Γ. Ματθαίου
Φιλολόγου

Όκατά κόσμον Πολύκαρπος Ζησίμου, μετέπειτα μοναχός Μακάριος Σταυροβουνιώτης, γεννήθηκε τὸ 1930 στὸ χωριὸ Ἁγία Βαρβάρα τῆς ἐπαρχίας Λευκωσίας, τὸ ὁποῖο βρίσκεται σὲ ἀπόσταση περίπου 15 χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν περίφημη Ἱερὰ Μονὴ Σταυροβουνίου¹.

Ἱερὰ Μονὴ Σταυροβουνίου

1. Γιὰ τὴν Ἱερὰ Μονὴ Σταυροβουνίου βλ. εἰς τὰ ἐξῆς: Ἡγουμένου Ἀθανασίου Σταυροβουνιώτη, Ἱερὰ Μονὴ Σταυροβουνίου, Λευκωσία 1987. Ἱερὰ Μονὴ Σταυροβουνίου, Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Σταυροβουνίου. Ἱστορία - Ἀρχιτεκτονική - Κειμήλια, Λευκωσία 1998.

Ὁ πατέρας καὶ ἡ μητέρα τοῦ π. Μακαρίου

Οἱ γονεῖς του, Ἰωάννης καὶ Μαρίτσα, διακρίνονταν γιὰ τὴν εὐσέβεια καὶ τὴν πίστη τους στὸν Θεὸ καὶ προσέφεραν στὸν Μακάριο καὶ στὰ δύο ἀδελφία του, Νικόλαο καὶ Μηλιά, πολὺ καλὴ ἀνατροφή καὶ μόρφωση.

Ὁ Μακάριος ἐξῆσε τὰ παιδικὰ του χρόνια στὴν Ἁγία Βαρβάρα καὶ ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο τῆς γενέτειράς του, στὸ ὁποῖο ὀλοκλήρωσε ἀπρόσκοπτα καὶ ἐπιτυχῶς τὴ φοίτησή του μέχρι καὶ τὴν Στ' τάξη.

Τὸ χωριὸ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, τὴν ἐποχὴ πού ὁ Μακάριος ζοῦσε σὲ αὐτό, βρισκόταν σὲ πολὺ καλὴ πνευματικὴ κατάσταση καὶ εἶχε ἀναδείξει ἀρκετοὺς ἄξιους ἱερεῖς καὶ μοναχοὺς. Ἡ δὲ στενὴ πνευματικὴ σχέση τοῦ χωριοῦ μὲ

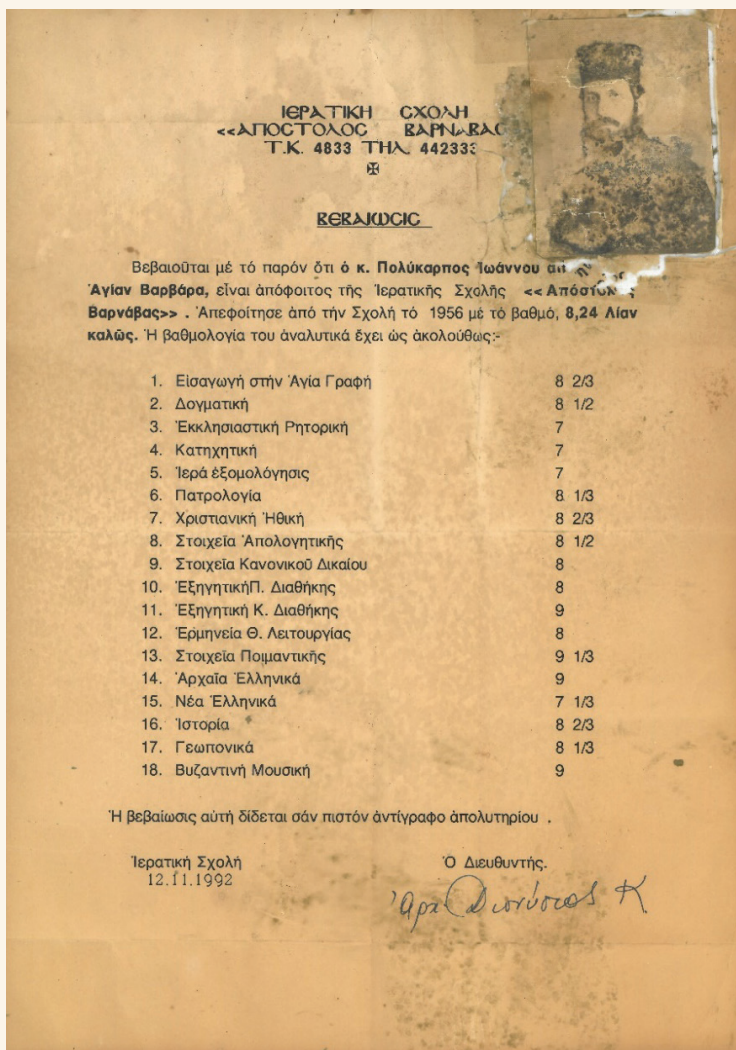
τὴν πλησιόχωρη Ἱερὰ Μονὴ Σταυροβουνίου εἶχε συντελέσει ὥστε, κατὰ καιρούς, νεαρὰ μέλη τῆς κοινότητος νὰ καταφεύγουν σὲ αὐτὴ καὶ νὰ ἐντάσσονται στὴν ἀδελφότητά της. Ἐνας ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξε καὶ ὁ Μακάριος.

Σὲ ἡλικία δεκαπέντε περίπου ἐτῶν, γύρω στὸ 1945, κατέφυγε στὴ Μονὴ Σταυροβουνίου καὶ κατατάχθηκε στὶς τάξεις τῶν δοκίμων, πέντε μόλις χρόνια μετὰ τὸν μακαριστὸ πλέον Ἡγούμενὸ τῆς Ἀθανάσιο². Ὁ νεαρὸς δόκιμος στάλθηκε πρὸς ὑπηρεσία στὸ Μετόχιο τῆς Μονῆς, τὴν Ἁγία Βαρβάρα, τὸ ὁποῖο βρίσκεται στοὺς πρόποδες τοῦ Σταυροβουνίου.

Τὸ Μετόχιο τῆς Ἁγίας Βαρβάρας. Στὸ βάθος ἡ Μονὴ τοῦ Σταυροβουνίου

2. Περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ πνευματικοῦ ἀναστήματος τοῦ μακαριστοῦ Ἡγουμένου Ἀθανασίου, βλ. τὸ εἰδικὸ ἀφιέρωμα τοῦ περιοδικοῦ Ὁρθόδοξη Μαρτυρία, τχ. 124 (Ἄνοιξη – Καλοκαίρι 2021).

Τὸ Ἀπολυτήριο τοῦ π. Μακαρίου

Στὸ πλαίσιο τῶν προσπαθειῶν καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν ἐκάστοτε Ἡγουμένων τῆς Μονῆς γιὰ τὴν ἀνάδειξη μορ-

φωμένων και καλλιεργημένων μοναχών, ο Μακάριος στάλθηκε στη Λευκωσία, στην Ίερατική Σχολή τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, ἀπ' ὅπου ἀποφοίτησε τὸ 1956.

Ὅπως οἱ περισσότεροὶ μοναχοὶ τότε, ἔτσι καὶ ὁ Μακάριος, μετὰ τὴν ἔνταξή του στὴν ἀδελφότητα, ἀνέλαβε καθήκοντα στὸν χώρο τῶν κήπων καὶ τῶν περιβολιῶν τῆς Μονῆς³. Ταυτόχρονα, ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ μακαριστοῦ π. Στεφάνου, μαθήτευσε στὴν τέχνη τῆς ἀγιογραφίας. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη κυριαρχοῦσε ἡ λεγόμενη ἀναγεννησιακὴ τέχνη, ἡ ὁποία ἐπικράτησε μέχρι καὶ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς δεκαετίας τοῦ 1970⁴.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι, ὅταν ἡ ἀναγεννησιακὴ τεχντροπία εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐγκαταλείπεται καὶ τὴ θέση της νὰ παίρνει ἡ παραδοσιακὴ μορφή ἀγιογραφίας, ἡ λεγόμενη βυζαντινὴ, ὁ Μακάριος ἀσχολήθηκε γιὰ λίγο μὲ αὐτὴ, ἐξακολούθησε ὁμως νὰ ἀγιογραφεῖ κατὰ τὴν ἀναγεννησιακὴ τέχνη, ὅπως εἶχε μάθει ἀπὸ τὰ νεανικὰ του χρόνια. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τοὺς πατέρες τῆς Μονῆς τοῦ Ἀποστόλου Βαρνάβα, τοὺς

3. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, «Ὁ Διονύσιος Χρηστίδης καὶ ἡ ἐπανίδρυση τῆς Μονῆς Σταυροβουνίου τὸ 1889», *Κυπριακαὶ Σπουδαί* 70 (2008) 43-117, ὅπου γίνεται εἰδικὴ ἀναφορὰ γιὰ τὰ ἐν γένει διακονήματα στὴ Μονὴ Σταυροβουνίου καὶ τὰ Μετόχιά της.

4. Εἰδικὰ γιὰ τὴν ἀναγεννησιακὴ ἀγιογραφία στὴν Κύπρο βλ. Ἀρχιμανδρίτη Συμεών, *Εἰσαγωγή*, στό, Κ. Παπαγεωργίου, *Ἡ ἀναγεννησιακὴ ἀγιογραφία στὴν Κύπρο. Τέλη 19ου καὶ 20ῶς αἰώνας*, ἐκδ. Παλέττα, 2010. Βλ. ἐπίσης τὸ ἄρθρο τοῦ Κ. Κοκκινόφτα, «Ὁ Διονύσιος Χρηστίδης (1830-1902) καὶ τὸ ἀγιογραφικὸ του ἔργο», *Εἰκονοστάσιον* 4 (2013) 82-90, ὅπου δίνονται πληροφορίες γιὰ τὸν νέο κτήτορα τῆς Μονῆς Σταυροβουνίου Ἱεροδιάκονο Διονύσιο Χρηστίδη, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους ἀγιογράφους τῆς Κύπρου, καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων ὑπῆρξε τὸ πρότυπο γιὰ τοὺς μοναχοὺς ἀγιογράφους τῆς ἀδελφότητος Σταυροβουνίου.

Ὁ π. Μακάριος ἀγιογραφεῖ στὴν αὐλὴ τοῦ Μετοχίου τῆς Ἁγίας Βαρβάρας

αὐτάδελφους ἱερομόναχους Χαρίτωνα, Στέφανο καὶ Βαρνάβα, οἱ ὁποῖοι, ἐπιδεικνύοντας ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ νέα τεχνι-

Ὁ μοναχὸς Μακάριος

κή, ἔστειλαν στοὺς Ἁγίους Ὄρους, γιὰ νὰ τὴν διδαχθεῖ, ἕνα ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἀδελφότητος, τὸν μακαριστὸ τέως Ἡγούμενο Ἱερομόναχο Γαβριήλ⁵.

Παράλληλα μὲ τὸ διακόνημα τῆς ἀγιογραφίας, ὁ Μακάριος ἐργάστηκε μὲ ἐνθέρμο ζῆλο στὴν ἐκμάθηση καὶ καλλιέργεια τῆς ἐξίσου σημαντικῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης, τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Μαθήτευσε ἐπιτυχῶς κοντὰ

στοὺς παλαιοὺς ἱεροψάλτες τῆς Μονῆς, οἱ ὁποῖοι ἔψελναν τὰ μέλη ἐνὸς ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους μουσικοὺς τοῦ 19^{ου} αἰώ-

5. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, Ἡ Μονὴ τοῦ Ἀποστόλου Βαρνάβα καὶ ἡ ἐπαναλειτουργία της στὰ νεότερα χρόνια, στὸ Ἱερὰ Βασιλικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Ἀποστόλου Βαρνάβα (ἐπιμ. Κ. Κοκκινόφτα), ἐκδ. Ἱερὰ Βασιλικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Ἀποστόλου Βαρνάβα, Λευκωσία 2009, σσ. 45-72.

Στὸ ἀναλόγιο

να, τοῦ Νικολάου Πρωτοψάλτου Σμύρνης⁶. Στὴν πορεία αὐτὴ καὶ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ὁ Μακάριος ἀπετέλεσε ἕναν ἀπὸ τοὺς πλέον ἀξιόλογους, χαρισματικούς καὶ ἀνεπανάληπτους ἱεροψάλτες τῆς Μονῆς. Ἐχοντας τὸ χάρισμα μιᾶς γλυκύτατης φωνῆς, ἀπέδιδε κατανυκτικὰ καὶ μὲ ἐπιμέλεια τοὺς ὕμνους. Εἶχε μάθει τὸ λεγόμενο σταυροβουινιώτικο ὕφος, καὶ ἔμεινε γνωστὸς γιὰ τὴν ἰδιαίτερη ἀπόδοση τοῦ «Ἄξιόν ἐστιν» σὲ ἤχο β', τὸ ὁποῖο ὑπάρχει στὸν Μουσικὸ Θησαυρὸ τῆς Διευτουργίας τοῦ Νεκταρίου Μοναχοῦ Ἱεροψάλτου, καὶ τὸ ὁποῖο

6. Βλ. Γ. Ἰω. Παπαδοπούλου, Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 2002, σ. 216.

γράφτηκε από τον Στυλιανό Χουρμούζιο Κύπριο, κατ' αίτησιν των Πατέρων τῆς Μονῆς Σταυροβουνίου⁷. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι, ἐξαιτίας τοῦ χαρίσματος αὐτοῦ, ὁ Μακάριος ἔλαβε ἐπιστολή, ὅπως ὁ ἴδιος μαρτυροῦσε στους οἰκείους του, ἀπὸ τὸν τότε Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου (1950-1977) Μακάριο Γ', μετὴν ὁποία τοῦ ζητοῦσε νὰ γίνεϊ διάκονός του. Ἀρνήθηκε ὁμως τὴν τιμητικὴ αὐτὴ πρόσκληση, διότι δὲν ἤθελε νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴ Μονὴ τῆς μετανοίας του.

Κατὰ τὰ χρόνια τῆς παραμονῆς του στὸ Μετόχιο τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, ὁ Μακάριος ὑπῆρξε ἡ ψυχὴ τοῦ Μετοχίου. Γλυκύτατος στους τρόπους του, ἦταν ἰδιαίτερα ἀγαπητὸς στους προσκυνητές, στους ὁποίους προσέφερε πρῶτα σωματικὴ ἀνάπαυση, διὰ τοῦ ὑλικοῦ κεράσματος, καὶ μετὰ πνευματικὴ ἀνάπαυση, μετὴ τις κατάλληλες πνευματικὲς νοουθεσίες.

Λόγοι ὑγείας τὸν ἀνάγκασαν νὰ ἀναχωρήσει ἀπὸ τὸ Μοναστήρι τὸ 1980 καὶ νὰ μεταβεῖ στὸ πατρικὸ σπίτι τῆς οἰκογένειάς του στὴν Ἁγία Βαρβάρα, ὅπου συγκατοίκησε μαζί μετὴν ἀδελφὴ του. Στὸ σπίτι αὐτό, καὶ συγκεκριμένα σὲ ἓνα δωμάτιο τὸ ὁποῖο μετέτρεψε σὲ κελί, ἐξακολούθησε νὰ ζεῖ τὴ μοναχικὴ ζωὴ.

Συνέχισε τὴν ἐνασχόληση μετὴν ἀγιογραφία, ἀλλὰ καὶ μετὴν ψαλτικὴ. Τὰ πρῶτα χρόνια μετέβαινε κάθε Κυριακὴ γιὰ νὰ ψάλλει στὸ Μοναστήρι τοῦ Σταυροβουνίου, ἐνῶ ἀργότερα στὸν προσφυγικὸ συνοικισμό στὴν κοινότητα Κοτσιάτη. Στὴν κοινότητα μάλιστα αὐτὴ, μαζί μετὴν γαμπρὸ τῆς ἀδελφῆς του, στηρίξε γιὰ χρόνια τὴν ἐκεῖ ἐκκλησία, ἀναλαμβάνοντας ἀμισθὶ τὸ ἱερὸ ἀναλόγιο.

7. Βλ. Νεκταρίου Μοναχοῦ Ἱεροψάλτου, *Μουσικὸς Θησαυρὸς τῆς Λειτουργίας*, τόμ. Β', Ἁγιον Ὄρος 1931.

Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ἐπέδειξε ιδιαίτερο ζήλο στὸ νὰ μεταλαμπαδεύσει τὶς γνώσεις του στὴ βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ σὲ πολλοὺς λαϊκοὺς. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐπίσκεψη τοῦ ὁποιοῦδήποτε στὸ κελί του, ἔπρεπε νὰ ἀρχίσει μὲ τὸ ψάλσιμο ἀπὸ ὅλους ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο κατάφερε, ὥστε ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς κυρίως ἐπισκέπτες καὶ φίλους του νὰ ἐπανδρώσουν ἱερὰ ἀναλόγια σὲ ἐκκλησίες τῆς περιοχῆς. Πέραν τῆς συνέχισης ἀγιογράφησης ἱερῶν εἰκόνων, ὁ Μακάριος ζωγράφησε μὲ τὸ πινέλο του καὶ ἀρκετοὺς πίνακες, οἱ ὁποῖοι κοσμοῦν τοὺς χώρους τῶν σπιτιῶν οἰκείων καὶ φίλων του, μὲ σκηνές ἀπὸ τὴ φύση.

Πίνακας διὰ χειρὸς π. Μακαρίου

Λόγω δὲ αὐτῆς τῆς καλλιτεχνικῆς του καλλιέργειας καὶ ἀνησυχίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ιδιαίτερης ἀγάπης του πρὸς τοὺς μελοποιημένους βυζαντινοὺς ὕμνους, ἐπιδόθηκε στὴν ἀντιγραφή πολλῶν ἐξ αὐτῶν μὲ τὴν ιδιαίτερη γραφίδα του, κοσμῶντας τὰ χειρόγραφα του μὲ διάφορα σχέδια. Ἔχει ἀντιγράψει πέραν τῶν διακόσιων ὕμνων, οἱ ὁποῖοι προέρχονται ἀπὸ διάφορες ἀκολουθίες τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους.

Ο μοναχός Μακάριος Σταυροβουनिώτης κοιμήθηκε στις 7 Ιανουαρίου του 2014, ημέρα κατά την οποία η Έκκλησία μας εορτάζει τή Σύναξη του τιμίου, ένδόξου, προφήτου και βαπτιστού Ιωάννου. Η εξόδιος ακολουθία τελέστηκε στον ιερό ναό Αγίας Βαρβάρας στη γενέτειρά του, προϊσταμένου του Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Τριμυθούνητος κ. Βαρνάβα. Μετά τὸ πέρας της ὁ κοιμηθεὶς Μακάριος μοναχὸς Σταυροβουनिώτης ἐτάφη στοῦ κοιμητήριου τῆς ἰδίας κοινότητας.

Μέρος ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ π. Μακαρίου

Ⲓϥⲟⲥ Ⲁⲛⲏ Ⲓⲛⲏ Ⲓⲁⲛⲁⲛⲟⲩ Ⲓⲉⲟⲩⲟⲧⲟⲩⲁⲛⲟⲩ ⲉⲩⲁ. 144

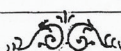

Αξιὸν ἑστὲν ὠσαύτως μακαρίζειν ἐς τὴν ἄεξ
 τῆν ἡν θεὸς ἐξ ἑοὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος
 ἐκτελεσάντων σε βίβλων σου βίβλου
 καὶ ἐξελάνθοντες τὰς ἐξουσίων σου βίων
 καὶ ἐξελάνθοντες τὰς ἐξουσίων σου βίων
 καὶ ἐξελάνθοντες τὰς ἐξουσίων σου βίων
 καὶ ἐξελάνθοντες τὰς ἐξουσίων σου βίων
 καὶ ἐξελάνθοντες τὰς ἐξουσίων σου βίων
 καὶ ἐξελάνθοντες τὰς ἐξουσίων σου βίων
 καὶ ἐξελάνθοντες τὰς ἐξουσίων σου βίων

Ἄξιον ἔστιν Ἀνέμου Ἀρχιδιακόνου (1879) Π.δ. Νη

Ἀπό Θ. Λειτουργία Δύο Μερίσσαι

Ἄξιον ἔστιν ὡς ἀληθῶς μακάρι
 ζελεῖν θεοτὴν ὁ ὁκον τὴν α
 εἰμακαρίλιτον και παναμωμητητητου
 και μητε εερατου ου θε εου ου η η η
 ημων τὴν τιμωτε εεραντων χερου διμ
 και ενδοξοτε εεραν αυ κριλι τως τω ω σε
 εερα αα φημ τὴν αδι α φθο ο ο ο
 ρως θε ον λογον τε κου ου βαν τὴν ον τως
 θε ο το ο ο ο κον σε ε ε ε με
 ε γα λυ υ νο ο ο με ε ε ε ε ε

ΕΥ

Ἀναστασίου τοῦ ἐκ Πάρλου. ἤχος ἦ δ' Νη.

Ἄξιον ἐστὶν ὡς ἀληθῶς
 ὡς μακαρίλι λελείπειν δεετήν θεε
 ὁ τοὸ κοὐν τὴν ἀειμακαρί
 βστοὺν καὶ παναμώμη τοὸν καὶ
 μητεεεεραα τοῦ οὐθεοῦ οὐ
 ἠμωὺν τὴν τιμιώτεεερα
 τῶν χεεραου διλιμ καλενδοοξοοτε
 εεεεραα ἀδύγκριλιλιτωὺς
 τῶν σεερααφιμ τὴν ἀδιαφθο
 ὁ ὁ ρωὺς θεὸν λοογοὺν τεκου
 οὐοὺοὺ βαν χ τὴν οὐτως θεοτοοο
 ὁ ὁ κοὐν βεεεεεεεε
 γαλυυυυνοοοομεεεεεν

Ὁ τροπαιοφόρος ἅγιος Γεώργιος στὴν ἑλληνικὴ λαϊκὴ θρησκευτικότητα

Γεώργιου Ἰω. Στούκη
ὑπ. Δρ. Λαογραφίας ΔΠΘ

Βασικὸ σημεῖο τῆς θρησκευτικῆς λαογραφίας ἐνὸς τόπου ἀποτελεῖ ἡ ἀγιολατρία, διότι ἀπὸ τῆ μιᾶ περιλαμβάνονται σὲ αὐτὴ ἀρχέγονες μορφές λαϊκῆς θρησκευτικότητος ποὺ ἔχουν προσαρμοστεῖ στὰ νέα πολιτισμικά, ἱστορικά καὶ κοινωνικά δεδομένα καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη διαφαίνεται ἡ στάση τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὸ θεῖο, καθοριστικὲς μορφές τοῦ ὁποῖου εἶναι οἱ Ἅγιοι.

Μελετώντας διεξοδικὰ τὴν ἀγιολατρία, παρατηροῦμε ὅτι ὁ λαϊκὸς ἄνθρωπος ἔχει δημιουργήσει ἓνα δίκτυο προστασίας μὲ ὑπερφυσικὸ χαρακτήρα γιὰ τὴν καθημερινότητά του ποὺ ἐξαπλώνεται σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ κύκλου τοῦ χρόνου. Ἡ λατρεία τῶν Ἀγίων μέσα στὸν ἐτήσιο ἐορτολογικὸ κύκλο, καθορίζει τὸν χρόνο ἐορταστικὸ καὶ καθημερινὸ τῆς παραδοσιακῆς κοινότητος καὶ ἀποτελεῖ σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ τὴν παραδοσιακὴ καθημερινότητα τῶν κατοίκων μιᾶς περιοχῆς¹. Οἱ ἐορτές τῶν Ἀγίων μάλιστα συμβάλλουν στὴ συνοχὴ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἐνὸς τόπου, ἀφοῦ μέσῳ αὐτῶν δημιουργοῦνται κοινωνικὲς σχέσεις καὶ διαμορφώνονται συμπεριφορές.

Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἔχουμε νὰ κάνουμε, ὅπως ἐπίση-

1. Μ. Γ. Βαρβούνη, «Λαογραφικὰ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου», στό: Ἡθῆ, Ἔθιμα καὶ Τελετουργίες, Λόγοι, Πράξεις, Ἰδεολογίες, Νοοτροπίες καὶ Συμπεριφορές, ἐκδ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2018, σσ. 200-209, ἐδῶ σ. 201.

μαίνει ο Μ. Βαρβούνης, μ' ένα ετήσιο δίκτυο με διττή λειτουργία: άφενός μὲν δημιουργεῖ τὴν αἴσθηση τῆς ὑπερφυσικῆς προστασίας στους κατοίκους, κυρίως αὐτὸ συνέβαινε σὲ συνθηκῆς τῆς παραδοσιακῆς κοινότητας, δηλαδή σὲ συνθηκῆς μιᾶς κατὰ βάση προβιομηχανικῆς κοινωνίας. Ἀφετέρου δὲ ὀρίζει τὸν ετήσιο κύκλο τοῦ χρόνου, μὲ τέτοιο τρόπο πὸν ὀριοθετεῖ τὴν καθημερινότητα τοῦ ἀνθρώπου, δημιουργώντας ὄρια καὶ περιορίζοντας δραστηριότητες, ὥστε νὰ ἐπικρατεῖ ἡ αἴσθηση μιᾶς κοσμικῆς τάξης καὶ ἱεραρχίας στὴν ὁποία ὑπακούουν καὶ οἱ δραστηριότητες τῶν κοινωνιῶν².

Στὰ πλαίσια τῆς ἀγιολατρίας εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἐντοπίσουμε ὅλα αὐτὰ τὰ δεδομένα πὸν ἀποτελοῦν διαβατήριες τελετὲς ἀπὸ τὸ ἐδῶ στὸ ἐπέκεινα, μὲ τοὺς Ἁγίους νὰ ἀναλαμβάνουν ρόλο μεσολαβητῆ ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν Θεό. Γίνονται, λοιπὸν οἱ Ἁγιοὶ μέσφ καθαγιασμοῦ τῆς φύσης, καὶ αὐτὸ γίνεται φανερὸ στὰ ἔθιμα πὸν συνοδεύουν τὴ λαϊκὴ λατρεία τους.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω παρατηροῦμε ὅτι ἡ ἀγιολατρία ἐγκαθιδρύει ἓνα παράλληλο ἡμερολόγιο τελετουργικὸ καὶ ὑπερφυσικὸ γιὰ τὸν λαϊκὸ ἄνθρωπο πὸν λειτουργεῖ ὡς ὀδηγὸς διαχείρισης τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, ἀλλὰ καὶ ἀντιμετώπισης τῶν δυσχερειῶν τῆς σχέσης του μὲ αὐτὸ καὶ ὡς ἓνα σύστημα καθαγίας τῶν δραστηριοτήτων καὶ τῶν ἐπαγγελματικῶν ἀπασχολήσεών του.

Ἡ ἀγιολατρία, λοιπὸν καὶ οἱ ἀντίστοιχες ἐκδηλώσεις της ἀποτελοῦν ἓναν συμβολικὸ τρόπο περιχαράκωσης τῆς καθημερινότητας τῶν ἀνθρώπων καὶ διαλόγου αὐτῶν μὲ τὸ ἐπέκεινα.

2. Στὸ ἴδιο.

Ὁλοκληρώνοντας τὴ σύντομη αὐτὴ ἀναφορὰ στὴν ἐλληνικὴ λαϊκὴ «ἀγιολατρία», τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς, ἀξίζει νὰ τονιστεῖ ὅτι ἡ ἐπιστῆμη τῆς λαογραφίας χρησιμοποιεῖ ἀντὶ τοῦ θεολογικῶς ὀρθοῦ ὄρου «τιμῆ» τὸν λαογραφικῶς παραδεκτὸ ὄρο «λατρεία». Αὐτὸ γίνεται στὸ πλαίσιο τῆς λαογραφικῆς ἐξέτασης τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς, χωρὶς καμία πρόθεση διαφοροποίησης ἀπὸ τὴν ἐπιστῆμη τῆς θεολογίας καὶ τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας³.

Μία χαρακτηριστικὴ περίπτωση ποὺ ἀποτελεῖ ἀντικείμενο ξεχωριστῆς «λατρείας» ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ λαὸ καὶ γενικότερα ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους λαοὺς ἀνὰ τὸν κόσμον πέρα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ του ὑπόσταση, τὴν ἀγιολογικὴ του ταυτότητα καὶ ἐκκλησιαστικὴ τιμὴ εἶναι αὐτὴ τοῦ ἀγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου. Πρόκειται γιὰ ἕναν ἀπὸ τοὺς πιὸ δημοφιλεῖς Ἁγίους. Εἶναι ὁ ἱππότης Ἅγιος μὲ τὸ ὠραῖο ἄσπρο ἄλλογο, ὅπως γράφει ὁ Γ. Μέγας⁴. Προστάτης τῶν ποιμένων καὶ κτηνοτρόφων, ἀλλὰ καὶ τοῦ στρατοῦ ξηραῶς, ἐορτάζεται μὲ πλῆθος ἐθίμων.

Ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου ἐορτάζεται δύο φορές τὸν χρόνο, τὴν 23ῃ Ἀπριλίου, ἂν ὅμως ἡ ἡμερομηνία αὐτὴ συμπέσει μὲ τὸ διάστημα τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς ἢ τῆς Μ. Ἑβδομάδας μετατίθεται γιὰ τὴ Δευτέρα τῆς Διακαινησίμου καὶ τὴν 3ῃ Νοεμβρίου ποὺ ἡ Ἐκκλησία μας ἐορτάζει τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου στὴ Λύδδη τῆς Παλαιστίνης καὶ τὴ μετάθεση τοῦ ἱεροῦ του λειψάνου σ' αὐτό.

3. Μ. Γ. Βαρβούνη, *Εἰσαγωγὴ στὴ θρησκευτικὴ λαογραφία*, τόμ. Ι, Θεσσαλονίκη 2017, σσ. 86-87.

4. Γ. Μέγας, *Ἑλληνικὲς Γιορτὲς καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας*, ἐκδ. Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, Ἀθήνα 2012, σ. 219.

Τὸ ὄνομα Γεώργιος προέρχεται ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ γεωργός. Ἔχει ἐτυμολογικὴ συγγένεια μὲ τὸ ρῆμα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γεωργῶ. Γεώργιος εἶναι ὁ καλλιεργημένος, αὐτὸς ποὺ ἔχει πλούσιο πνευματικὸ καὶ ψυχικὸ κόσμο. Ὁ ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς ἐπέξηγεῖ τὸ Γεώργιος ὡς τὸ «γεωργημένον φυτόν, στολισμένον μὲ καρποὺς καὶ ἀρετὲς χριστιανικῆς»⁵.

Ὁ Δημήτριος Λουκάτος σχετικὰ μὲ τὸ ὄνομα Γεώργιος ἀναφέρει: «Τὸ ὄνομα “Γεώργιος”, ἐλληνικότητα, εἶναι πνευματικὴ μεταφορὰ ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ μας ζωὴ καὶ βγαίνει ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ “γεώργιον” ποὺ σημαίνει κτῆμα ἢ χωράφι καλλιεργούμενο. Γίνεται, ὅμως καὶ ἐπίθετο “γεώργιος”, γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἐπιδέχεται τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια ἢ ποὺ τὸν ἐπέλεξε ἡ Μοῖρα ἢ ὁ Θεός»⁶.

Στὴ συνέχεια θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ παρουσιάσουμε βασικὰ ἔθιμα καὶ τὶς κύριες λαϊκῆς θρησκευτικῆς τελετουργίες ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν Ἅγιο σὲ πανελλήνιο ἐπίπεδο μὲ εἰδικὴ ἀναφορὰ στὴν Κύπρο, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀπολύτως λεπτομερῆς ἐξέταση λόγῳ καὶ τῆς περιορισμένης ἔκτασης τοῦ κειμένου.

Ὁ Ἅγιος συνδέεται ἀπὸ τὸν λαὸ μας μὲ τὴ γνωστὴ διήγηση τῆς δρακοντοκτονίας ποὺ ἔχει σχηματοποιηθεῖ σὲ παραδόσεις καὶ διαδόθηκε τὸν 50 καὶ 60 αἰ. στὸν ἐλληνικὸ κόσμο καὶ στὴ συνέχεια στὴν ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ Εὐρώπη⁷ κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ἅγιος σκότωσε τὸν δράκοντα ποὺ εἶχε καταλάβει τὴν πηγὴ ὕδρευσης μιᾶς πόλης καὶ ἀπελευθέρωσε τὴ βα-

5. Ἀπ. Μπουρνέλη, Ὁ μεγάλος ἄγνωστος - Τὸ κύριο ὄνομά μας, Ἡράκλειο Κρήτης 2011, σ. 83.

6. Δ. Σ. Λουκάτου, Πασχαλινὰ καὶ τῆς ἀνοιξῆς, Ἀθήνα 1980, σσ. 134-138.

7. Γ. Μέγα, Ἑλληνικῆς Γιορτῆς, σ. 219.

σιλοπούλα πὸ τοῦ εἶχε προσφερθεῖ ἐν εἶδει ἀνθρωποθυσίας.

Ἀξίζει νὰ τονιστεῖ ὅτι ἡ δρακοντοκτονία ἀποτέλεσε παραμυθιακὸ μοτίβο, πὸ ἀναπτύσσεται στοὺς παραμυθιακοὺς τύπους Aarne – Tompson- Uther. Ἐπίσης, τὶς ἑλληνικὲς παραλλαγές τῶν παραμυθιῶν αὐτῶν ἔχει μελετήσει ὁ καθηγητὴς Μηνᾶς Ἀλεξιάδης στὴ διατριβή του⁸.

Ὁ λαὸς μας γύρω ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς δρακοντοκτονίας ἔχει δημιουργήσει δημοτικὸ τραγούδι, οἱ καταβολές τοῦ ὁποῖου ἀνάγονται πιθανότατα στὸν 12ο αἰ., περίοδο πὸ κυριαρχοῦν οἱ ἀκρίτες καὶ τὰ κατορθώματά τους. Ὁ πατέρας τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας Νικόλαος Γ. Πολίτης, ὁ ὁποῖος μελέτησε τὶς ἑλληνικὲς παραλλαγές τοῦ τραγουδιοῦ, ἐπισημαίνει ὅτι στὴ διήγηση τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ Ἁγίου ἐντοπίζονται ἀρχαῖοι μῦθοι τοῦ Περσέα καὶ τῆς Ἄνδρομέδας κ.ἄ.⁹.

Στὴν Κύπρο τὸ τραγούδι ἀπέκτησε μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ἐθνικὸ περιεχόμενο, ἀφοῦ συνδέθηκε μὲ μάχες τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῶν Τούρκων καὶ συνήθιζαν νὰ τὸ τραγουδοῦν μὲ τὸ πέρας τοῦ ἔσπερινοῦ καὶ τῶν δύο ἑορτῶν τοῦ Ἁγίου στὸ προαύλιο τῶν ναῶν πὸ ἑορτάζουν¹⁰.

Γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1868 καταγράφηκε καὶ δημοσιεύτηκε σὲ κυπριακὴ παραλλαγή τὸ δημοτικὸ τραγούδι γιὰ τὴ

8. Μ. Γ. Βαρβούνη, «Λαογραφικὰ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου», σσ. 203-204.

9. Ν. Γ. Πολίτη, «Τὰ δημῶδη ἑλληνικὰ ἄσματα τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου», *Λαογραφία* 4 (1912-1913), σσ. 211-212.

10. Κ. Κοκκινόφτα, «Ὁ Ἅγιος Γεώργιος στὴ λαϊκὴ παράδοση τῆς Κύπρου», *Πνευματικὴ Διακονία* 2 (2009), διαθέσιμο στό: <https://churchofcyprus.org.cy/wp-content/uploads/2020/04/1.%CE%86%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82%CE%93%CE%B5%CF%8E%CF%81%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82.pdf> (ἀνάκτηση 17-1-2020).

δρακοντοκτονία τοῦ Ἁγίου ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο Σακελλάριο. Ἔκτοτε καταγράφηκαν καὶ πολλές ἄλλες παραλλαγές πού μαρτυροῦν τὴ διάδοση σὲ ὁλόκληρο τὸ νησί¹¹ καὶ τὴν εὐλάβεια πού τρέφει ὁ κυπριακὸς λαὸς γιὰ τὸν μεγαλομάρτυρα ἅγιο Γεώργιο.

Σχετικὰ μὲ τὴ δρακοντοκτονία βασικὴ ἀρχὴ εἶναι ὅτι ὁ Ἅγιος συμβολίζει τὸ «καλό», ὁ δράκοντας πού φονεύθηκε τὸ «κακό», ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὁ Ἅγιος μὲ ὑπερφυσικὴ θεία δύναμη, ἀναλαμβάνει νὰ ἀπελευθερώσει τὸν ἄνθρωπο¹². Ὁ θάνατος τοῦ τέρατος ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀπόδοση τοῦ χώρου σὲ κοινὴ χρῆση πρὸς ὄφελος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Ἄξιοπρόσεκτο, ἐπίσης, εἶναι ὅτι ἔχουμε καὶ θεατρικὴ ἀναπαράσταση τοῦ μύθου αὐτοῦ στὴν Ἀράχωβα Βοιωτίας, κατὰ τὸ «πανηγυράκι» τοῦ Ἁγίου, ὅπου τραγουδοῦν τὸ ἄσμα τῆς δρακοντοκτονίας χορεύοντας καὶ ἔχοντας κόψει τὸ νερό, τὸ ὁποῖο ἀφήνουν ἐλεύθερο στὸ σημεῖο πού ὁ Ἅγιος ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἀπελευθέρωσε¹³.

Σὲ ὁλόκληρο τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο καὶ στὴν Κύπρο τελοῦνται στοὺς ἐορτάζοντες ναοὺς τοῦ Ἁγίου πανηγυρικὲς θεῖες λειτουργίες καὶ γίνεται περιφορὰ τῆς εἰκόνας του σὲ ὅλα τὰ

11. Μ. Γ. Βαρβούνη, «Ἡ Πανελλήνια λαϊκὴ λατρευτικὴ τιμὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου στὴν Κυπριακὴ Ἱεροσκηυτικὴ Λαογραφία», στό: Ἡθῆ, Ἔθιμα καὶ Τελετουργίες, Λόγοι, Πράξεις, Ἰδεολογίες, Νοοτροπίες καὶ Συμπεριφορές, ἐκδ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2018, σσ. 210-221, ἐδῶ σσ. 215-216, ὅπου στὶς παραπομπές ἀναφέρεται καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

12. Κ. Ἡλ. Παπαδάκη, *Λαϊκὴ Πίστη καὶ Λατρεία*, ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 2018, σ. 169.

13. Βλ. τὴν ἐμπεριστατωμένη μελέτη τῶν: Κ. Γ. Λούσκου – Ε. Ν. Νικολιδάκη, *Τὸ Πανηγυράκι τῆς Ἀράχωβας καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Παράδοση*, ἐκδ. Δῆμος Ἀράχωβας, Ἀράχωβα 2006.

σημεῖα τοῦ οἰκισμού, στὸ πλαίσιο τῶν πασχαλινῶν ἐθιμικῶν λιτανειῶν τῆς Διακαινησίμου ἑβδομάδας. Τὰ κατὰ τόπους ἔθιμα ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν Ἅγιο ἔχουν χαρακτήρα διαβατήριων τελετουργιῶν ἀπὸ τὴν ἀνοιξὴ πρὸς τὸ καλοκαίρι, γι' αὐτὸ καὶ ὁ Γεώργιος Μέγας πολὺ εὐστοχα ἀναφέρει ὅτι ἡ γιορτὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου συμπίπτει μὲ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἡ φύση στὴν Ἑλλάδα λουλουδίζει, θεωρεῖται καὶ ὡς ἀρχὴ τοῦ καλοκαιριοῦ¹⁴.

Ὁ ἐξαιρετὸς ἐρευνητὴς Κωστῆς Κοκκινόφτας μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στὴν Κύπρο, ἀπὸ ἀνεπίσημη καταγραφὴ ποὺ ἔγινε τὸ ἔτος 1946, 315 σὲ σύνολο 1621 ναῶν ποὺ ὑπῆρχαν στὸ νησι τιμῶνταν στὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου¹⁵.

Ἐνα ἀκόμη δεῖγμα τῆς ἀγάπης τῶν Κυπρίων πρὸς τὸν Ἅγιο σύμφωνα πάντοτε μὲ τὸν ἴδιο μελετητὴ εἶναι ἡ ὀνοματοδοσία ἐπτὰ (7) χωριῶν τοῦ νησιοῦ ποὺ φέρουν τὸ ὄνομά του. Ἐπίσης, τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου ἔχει δοθεῖ σὲ τουλάχιστον 204 τοπωνύμια ἀνὰ τὸ νησι ποὺ σχετίζονται μὲ διάφορους θρύλους καὶ περιστατικά.

Ἐπιπρόσθετα, ἡ ἀγάπη τῶν Κυπρίων πρὸς τὸν Ἅγιο διαφαίνεται καὶ στὴν τοπικὴ χλωρίδα, ὅπως γιὰ παράδειγμα σ' ἓνα ἀγκαθερὸ θάμνο, ποὺ παράγει ἓνα κόκκινο στρογγυλὸ καρπὸ σὲ μέγεθος ρεβυθιοῦ, ὁ ὁποῖος τρώγεται καὶ τὸν ἀποκαλοῦν «πουρνέλλα τ' Ἄη Γιώρκη» καθὼς καὶ σ' ἓνα χόρτο ποὺ παράγει μικροσκοπικὸ καρπὸ σὲ εἶδος πολὺ μικρῆς ντομάτας καὶ ὀνομάζεται «σταφύλλιν τ' Ἄη Γιωρκοῦ»¹⁶.

14. Γ. Μέγας, Ἑλληνικὲς Γιορτές, σ. 220.

15. Κ. Κοκκινόφτας, «Ὁ Ἅγιος Γεώργιος στὴ λαϊκὴ παράδοση τῆς Κύπρου».

16. Στὸ ἴδιο.

Τὸν Ἅγιο τιμοῦν ἰδιαίτερος οἱ βοσκοί, πὸν θυσιάζουσι ἀνήμερα τῆς ἑορτῆς τοῦ ζῶα στὴ χάρη του, τὰ ὁποῖα προσφέρουν γιὰ νὰ μαγειρευτοῦν καὶ νὰ ἀποτελέσουν τὸ κοινὸ γεῦμα τῶν πανηγυριζόντων ἢ γιὰ νὰ πωληθοῦν μὲ στόχο τὴν ἐνίσχυση τῶν ἐσόδων τοῦ ναοῦ.

Κορύφωση τῆς λατρείας αὐτῆς τοῦ Ἁγίου ἀπὸ τοὺς ποιμένες ἐντοπίζουμε στοὺς Σαρακατσάνους, ἀφοῦ ἡ ἑορτὴ συμπίπτει μὲ τὴν ἐποχὴ, ὅπου οἱ βοσκοὶ ἀφήνουν τὰ χειμαδιὰ καὶ ἀνεβαίνουν στὰ βουνὰ γιὰ νὰ βοσκῆσουν τὰ κοπάδια τους καὶ νὰ τυροκομήσουν. Μάλιστα οἱ Σαρακατσάνοι τὸν θεωροῦν ὡς τὸν πρῶτο Ἅγιο, στὸ ὄνομα τοῦ ὁποῖου παίρνουν βαρὺ ὄρκο, σκαλίζουν τὴ μορφὴ του στὶς γκλίτσες καὶ ρόκες τους, θεωροῦν τὴ γιορτὴ του πρωτοχρονιά καὶ βάζουν τότε καὶ ἀνταλλάσσουν κόκκινα ἀβγά καὶ ζυμώνουν κεντητὴ κουλούρα¹⁷. Εἶναι μία δεύτερη Λαμπρὴ, πὸν πανηγυρίζει ὅλο τὸ βλάχικο, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Βασίλης Λαμνάτος¹⁸.

Στὸ ἑορταστικὸ αὐτὸ πλαίσιο οἱ βοσκοὶ καλοῦν φιλικὰ καὶ συγγενικὰ πρόσωπα στὶς στάνες τους, ὅπου προσφέρουν ἑορταστικὸ γεῦμα πὸν περιέχει κρέας καὶ προϊόντα πὸν παράγουν τὰ ζωντανὰ τους ὅπως γάλα, τυρὶ καὶ γιαούρτι, πιστεύοντας ὅτι ὁ Ἅγιος θὰ σταθεῖ προστάτης τῶν ζώων καὶ τοῦ βοσκοῦ ἀπὸ πιθανὲς μαγικὲς ἐπιβουλὲς καὶ ἐπιδράσεις τοῦ ἐπερχομένου Μαΐου κατὰ τὴ λαϊκὴ ἀντίληψη. Ἄξιζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι τέτοια μέρα οἱ τσελιγκάδες κοιτάζουν – «ἐξετά-

17. Αἰκ. Πολυμέρου – Καμηλάκη, «...καὶ στ' Ἁγ. Γεωργίου τὴ χάρη (Ὁ ἅγιος τῶν Σαρακατσάνων)», *Ἡ Καθημερινή - Ἑπτὰ Ἡμέρες*, 2-39 Ἀφιέρωμα (2001), σ. 27.

18. Β. Λαμνάτου, *Οἱ μῆνες στὴν ἀγροτικὴ καὶ ποιμενικὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ μας*, Ἀθήνα 1975, σσ. 23-24.

ζουν» τὶς πλάτες ἀπὸ τὰ ἄρνια πού σφάζουν μαντεύοντας ἔτσι τὰ μελλούμενα¹⁹.

Ἡ ἀνοιξιάτικη αὐτὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου ἀποτελοῦσε ὄριο γιὰ τὴ σύναψη διαφόρων συμβάσεων ἀγροτικοῦ καὶ κτηνοτροφικοῦ χαρακτήρα, μὲ βάση τὶς ὁποῖες ρύθμιζαν οἱ ἄνθρω-

Ἀθλητικοὶ ἀγῶνες

Ἑορτασμοὶ ἁγίου Γεωργίου, Ἀράχωβα Βοιωτίας

<https://www.arachova.gr/%CE%B4%CF%81%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B9%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B5%CF%82-1/>

19. Βλ. περὶ ἀμνομαντείας στό: Μ. Γ. Βαρβούνη, *Θεμελιώδεις ἐννοιες καὶ μορφές τῆς ἐλληνικῆς θρησκευτικῆς λαογραφίας*, βλ. λήμμα: Ἀμνομαντεία, ἔκδ. Στρατηγικὲς Ἐκδόσεις, Ἀθήνα 2013, σ. 70, ὅπου παρατίθεται σχετικὴ βιβλιογραφία ἐπὶ τοῦ θέματος.

ποι τήν κοινωνική καί ἐπαγγελματική τους ζωή.

Μία ἄλλη μορφή τελετουργίας πού συνδέεται μέ τή λαϊκή λατρεία τοῦ Ἁγίου εἶναι καί τὰ κατὰ τόπους παραδοσιακά ἀθλητικά ἀγωνίσματα, κατὰ κύριο λόγο ἀγῶνες δρόμου, ἵπποδρομιῶν καί πάλης πού τελοῦνται σέ περιοχές ὅπως ἡ Ἄρκαδία, ἡ Μάνη καί μέ ξεχωριστό τρόπο στήν Ἀράχωβα²⁰.

Ἀθλητικούς ἀγῶνες καί ἵπποδρομίες συναντοῦμε καί στό Παραλίμνι τῆς Κύπρου, ὅπου ἀρχικά τὸ 1931 καί πιό συστηματικά ἀπὸ τὸ 1936 τελοῦνταν ὡς ἀπαραίτητο συμπλήρωμα μέ τὸ πέρασ τῶν λατρευτικῶν ἐκδηλώσεων²¹.

Κοντὰ σ' αὐτὸ νὰ προσθέσουμε ὅτι ὑπῆρχε σέ ὀρισμένα μέρη ἡ παράδοση τῆς κατασκευῆς καί χρήσης παραδοσιακῆς «κούνιας»²², ἀλλὰ καί τοῦ τελετουργικοῦ «ζυγίσματος» τῶν συμμετεχόντων, μέ τήν πίστη ὅτι θὰ ἐξασφάλιζαν ὑγεία καί θὰ αὐξηθεῖ ὁ πλοῦτος.

Θὰ ἦταν παράλειψη, ἂν δὲν ἀναφέρουμε ὅτι πολλοὶ μουσουλμάνοι τοῦ νησιοῦ πίστευαν στὸν θαυματουργὸ ἅγιο Γεώργιο καί φοβοῦνταν τήν τιμωρία του σέ περιπτώσεις πού ἐκδήλωναν συμπεριφορὰ ἀντίθετη πρὸς τὴ χριστιανικὴ πίστη.

Στὴ φθινοπωρινὴ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου στὶς 3 Νοεμβρίου οἱ ἀγρότες συνήθιζαν νὰ ἀνοίγουν τὰ βαρέλια πού περιεῖχαν τὰ καινούρια κρασιά, καί νὰ δοκιμάζουν ἀπὸ αὐτά, καταλήγο-

20. Μ. Γ. Βαρβούνη, «Παραδοσιακὸς χορὸς, ἀθλήματα καί ἐθιμικὸ πλαίσιο: Ἡ περίπτωση τοῦ πανηγυριοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου στήν Ἀράχωβα» στό: *Μικρὰ Λαογραφικά*, ἐκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα 2000, σσ. 240-253.

21. Μ. Γ. Βαρβούνη, «Ἡ Πανελλήνια λαϊκὴ λατρευτικὴ τιμὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου στήν Κυπριακὴ Ὀρησκευτικὴ Λαογραφία», σσ. 218-219.

22. Βλ. λήμμα: Κούνιες Πάσχα, στό: Μ. Γ. Βαρβούνη, *Θεμελιώδεις ἔννοιες καί μορφές τῆς ἐλληνικῆς θρησκευτικῆς λαογραφίας*, σσ. 286-287.

ντας πολλὲς φορές σὲ κατάσταση μέθης. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε τὴν ἔλεγαν αὐτὴ τὴ γιορτὴ «τοῦ ἁγίου Γεώργη τοῦ μεθυστῆ». Ἀποτελεῖ, ἀκόμα ὁρόσημο ὁ ἑορτασμός αὐτὸς γιὰ τὴν ὄψιμη σπορὰ τοῦ Νοεμβρίου.

Στὴν Κύπρο ἡ ἡμέρα αὐτὴ ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν λαὸ «Τ' Ἁγίου Γεωργίου τοῦ σπόρου», γιὰτὶ συμπίπτει χρονικὰ μὲ τὴν ἔναρξη τῆς σπορᾶς τῶν σιτηρῶν. Οἱ γεωργοὶ προσέφεραν στὴν ἐκκλησία ἀφιερῶματα παρακαλώντας τὸν Ἅγιο γιὰ βροχόπτωση καὶ αἴσια ἔκβαση τῶν γεωργικῶν τους ἐνασχολήσεων. Πολλοὶ ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἔπαιρναν μαζί τους καὶ σπόρο γιὰ νὰ εὐλογηθεῖ ἀπὸ τὸν ἱερέα καὶ στὴ συνέχεια τὸ ἀναμειγνυαν μὲ τὸ ὑπόλοιπο πιστεύοντας ὅτι ἡ μελλοντικὴ σοδειὰ θὰ ἀπέδιδε καρπούς. Στὴ Λάρνακα τῆς Κύπρου καὶ συγκεκριμένα στὴ Μονὴ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κοντοῦ ὀργάνωναν ζωοπανήγυρη καὶ πολλοὶ ἦταν αὐτοὶ ποὺ κατέφθαναν γιὰ νὰ ἀγοράσουν ζῶα γιὰ τὶς γεωργικὲς τους ἐργασίες²³.

Στὴν Κύπρο ὁ ἅγιος Γεώργιος τιμᾶται ὡς ἱαματικός, μιᾶς καὶ τὸν θεωροῦσαν προστάτη ὄσων ἔπασχον ἀπὸ ἐπιληψία. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀσθενεῖς συνήθιζαν νὰ προβαίνουν στὸ λεγόμενο «σκλάβωμα»²⁴, πρόκειται γιὰ ἕνα εἶδος προσωπικῆς ἀφιέρωσης, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ πάσχων ἄνθρωπος στερεῖται γιὰ ἕνα διάστημα τὴν προσωπικὴ του ἐλευθερία προσφέροντας δωρεὰν ἐργασία στὰ κτήματα τοῦ Ἁγίου μὲ ἀντάλλαγμα τὴ θαυματουργικὴ ἴασή του.

23. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, «Ὁ Ἅγιος Γεώργιος στὴ λαϊκὴ παράδοση τῆς Κύπρου».

24. Βλ. λήμμα: Σκλάβωμα, στό: Μ. Γ. Βαρβούνη, *Θεμελιώδεις ἔννοιες καὶ μορφές τῆς ἐλληνικῆς θρησκευτικῆς λαογραφίας*, σ. 391, καὶ Μ. Ἀλεξιάδη, «Do ut des» Δωδώνη 16:1 (1987), σσ. 253-256.

Τὸν θεωρούσαν, ἀκόμη θεραπευτὴ τῶν ματιῶν τῶν παιδιῶν ποὺ προκαλοῦνταν ἀπὸ ἐρεθισμό. Γύρω ἀπὸ τὸ γεγονός αὐτὸ μάλιστα ἔχει καταγραφεῖ καὶ ἐπωδὴ ποὺ ἀναφέρεται στὴ θαυμαστὴ ἐπέμβαση τοῦ Ἁγίου καὶ σὲ ἄλλες παρόμοιες περιπτώσεις²⁵.

Ἐπιπλέον, ὁ κυπριακὸς λαὸς πίστευε ὅτι ὁ Ἅγιος βοηθοῦσε τὰ παιδιά ποὺ ἀργοῦσαν νὰ περπατήσουν, τὰ ὁποῖα καὶ μετέφεραν στὴ Μονὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κοντοῦ. Στὸν προαύλιο χῶρο τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε λίθος μὲ δύο σημάδια ποὺ ἔμοιαζαν μὲ παιδικὰ πόδια, τὰ ὁποῖα σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση εἶχαν δημιουργηθεῖ ὅταν πάνω εἶχε πατήσει ὁ Χριστός, τὴν περίοδο ποὺ ὡς βρέφος ζοῦσε στὴ Βηθλεέμ. Ἡ πρακτικὴ ποὺ ἀκολουθοῦσαν εἶχε ὡς ἐξῆς: ἔβγαζαν τὸ δεξιὸ παπούτσι, τὸ ὁποῖο προσέφεραν στὸν ναὸ καὶ τὸ ἔβαζαν τὸ παιδί νὰ σταθεῖ πάνω στὰ σημάδια, πιστεύοντας ὅτι θὰ περπατήσει²⁶, ἀφοῦ ἀπέδιδαν θαυματουργικὲς ιδιότητες στὰ ἀποτυπώματα σὲ λίθους²⁷.

Εὐρέως διαδεδομένη ἦταν ἡ δοξασία, ἰδιαίτερα στὴν περιοχὴ τῆς Λάρνακας ὅτι ὁ Ἅγιος προστάτευε τὰ νεαρὰ κορίτσια καὶ φρόντιζε ὥστε νὰ ἀποκατασταθοῦν βρῖσκοντάς τους τὸν κατάλληλο σύζυγο. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ προσέρχονταν στὸ μοναστήρι τοῦ Κοντοῦ οἱ κοπέλες τὸ Σάββατο στὸν ἐσπερινὸ ἀπαγγέλλοντας καθὼς ἔμπαιναν στὸν ναὸ σχετικὴ ἐπωδὴ. Ἐπέλεγαν τὸ Σάββατο γιατί τὶς ἄλλες μέρες σύμφωνα μὲ

25. Ν. Κυριαζῆ, «Δημιῶδης κυπριακὴ ἰατρικὴ», *Κυπριακὰ Χρονικά* 4 (1926), σσ. 15-16.

26. Στὸ ἴδιο, σσ. 16-17.

27. Βλ. λήμμα: Ἀποτυπώματα, στό: Μ. Γ. Βαρβούνη, *Θεμελιώδεις ἔννοιες καὶ μορφές τῆς ἐλληνικῆς θρησκευτικῆς λαογραφίας*, σσ. 112-113.

τὴν ἐπικρατοῦσα ἀντίληψη ὁ Ἅγιος βρισκόταν στὸν ναὸ τοῦ στῆ Βηρυτὸ καὶ ἐπέστρεφε κάθε Σάββατο βράδῳ βρεγμένος ἀπὸ τὰ κύματα τῆς θάλασσας²⁸.

Συμπληρωματικὰ ἀναφέρουμε ὅτι στὴν Ἀμμόχωστο στὸν ναὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ἐξορινοῦ συνέλεξαν σκόνη ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ καὶ τὴν ἄφηναν στὰ σπίτια τῶν ἐχθρῶν τους μὲ τὴν πίστη ὅτι ἔτσι θὰ πέθαιναν οἱ ἔνοικοι ἢ θὰ ἐγκατέλειπαν τὸ ἀμέσως ἐπόμενο διάστημα τὴν Κύπρο. Πρόκειται γιὰ μία δεισιδαιμονία ποὺ σχετίζεται μὲ ἀντιλήψεις γύρω ἀπὸ τὴ μαγικὴ, ἀποτρεπτικὴ καὶ φυλακτικὴ δύναμη τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων ποὺ προέρχονται ἀπὸ χώρους λατρείας ἢ ἔχουν ἔρθει σὲ ἐπαφὴ μ' αὐτούς²⁹.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων, στὴν Κυρὰ Ρηγάτη πίσω ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ ἀψίδα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου μαρτυρεῖται ἡ ὑπαρξὴ ἀγιάσματος μὲ ἀνάλογη τελετουργικὴ ἱαματικὴ χρῆση στὰ πλαίσια τῆς ἑλληνικῆς θρησκευτικῆς λαογραφίας³⁰.

Τέλος, ὁ Ἅγιος μετὰ τὸ 1964 τιμᾶται ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴ Φρουρὰ τῆς Κύπρου κατὰ τοὺς ἐπίσημους ἑορτασμοὺς.

Συνάγεται ἀπὸ τὰ παραπάνω ὅτι ὁ ἅγιος Γεώργιος κατέχει ξεχωριστὴ θέση στὸν ἐθνικὸ ἐτήσιο ἑορτολογικὸ κύκλο καὶ ἀποτελεῖ τὸν λαοφιλέστερο Ἅγιο τῆς πατρίδας μας, ἀφοῦ

28. Βλ. Κ. Κοκκινόφτα, «Ὁ Ἅγιος Γεώργιος στὴ λαϊκὴ παράδοση τῆς Κύπρου».

29. Μ. Γ. Βαρβούνη, «Ἡ Πανελλήνια λαϊκὴ λατρευτικὴ τιμὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου στὴν Κυπριακὴ Θρησκευτικὴ Λαογραφία», σ. 220.

30. Βλ. λήμμα: Ἀγίασμα, στό: Μ. Γ. Βαρβούνη, *Θεμελιώδεις ἔννοιες καὶ μορφές τῆς ἑλληνικῆς θρησκευτικῆς λαογραφίας*, σσ. 31-32, καὶ Μ. Γ. Βαρβούνη, «Ἡ Πανελλήνια λαϊκὴ λατρευτικὴ τιμὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου στὴν Κυπριακὴ Θρησκευτικὴ Λαογραφία», σ. 221.

ἔχει ἀναδειχθεῖ πράγματι αἰχμαλώτων ἐλευθερωτῆς, πτωχῶν ὑπερασπιστῆς, ἀσθενούντων ἰατρὸς καὶ ἀντιλήπτορας.

Περιφορὰ εἰκόνας ἀγίου Γεωργίου στὴν Ἀράχωβα Βοιωτίας
(www.alpenhouse.gr)

Γραφικές Τέχνες «ΜΕΛΙΣΣΑ»

570 21 ΑΣΠΡΟΒΑΛΤΑ

Τηλ.: +30 23970 23313, Fax: +30 23970 21754

E-mail: melissa@melissaprint.com

Site: melissa@melissaprint.com

